

# تحليل بخش حقيقي اقتصاد ايران

۳. عملکرد بخش‌ها و رشد اقتصادی سال ۱۳۹۴

کد موضوعی: ۲۲۰

شماره مسلسل: ۱۴۹۹۷

شهریورماه ۱۳۹۵

معاونت پژوهش‌های اقتصادی

دفتر: مطالعات اقتصادی

## فهرست مطالب

۱	چکیده.....
۲	مقدمه.....
۳	۱. ارزیابی عملکرد طرف تقاضای اقتصاد ایران.....
۳	۱-۱. مصرف نهایی بخش خصوصی.....
۵	۱-۲. مصرف نهایی بخش دولتی (مخارج دولتی).....
۶	۱-۳. تشکیل سرمایه ثابت ناخالص (سرمایه گذاری).....
۸	۱-۴. صادرات و واردات کالاها و خدمات.....
۱۱	۲. ارزیابی عملکرد طرف عرضه اقتصاد ایران.....
۱۲	۲-۱. بخش کشاورزی.....
۱۳	۲-۲. بخش نفت.....
۱۳	۲-۳. بخش صنعت.....
۱۷	۲-۴. بخش ساختمان.....
۲۰	۲-۵. بخش خدمات.....
۲۵	۳. رشد اقتصادی سال ۱۳۹۴.....
۲۶	جمع بندی.....
۳۲	منابع و مأخذ.....



## تحلیل بخش حقیقی اقتصاد ایران ۳. عملکرد بخش‌ها و رشد اقتصادی سال ۱۳۹۴

### چکیده

در کنار برخی مشکلات ساختاری و ریشه‌دار اقتصاد ایران، سه چالش اصلی و فوری مؤثر بر عملکرد بخش واقعی اقتصاد کشور در سال ۱۳۹۴ کمبود تقاضای مؤثر، وضعیت بفرنج سیستم بانکی و نرخ‌های بالای سود و کاهش درآمدهای نفتی بوده‌اند. مهمترین رویداد مثبت اقتصادی-سیاسی این دوره را نیز می‌توان حصول توافق برجام و زمینه‌سازی برای اجرای آن به‌شمار آورد. این توافق به‌طور بالقوه حاوی ظرفیت‌هایی برای کمک به رفع برخی از معضلات فوری اقتصادی کشور می‌باشد.

با وجود چالش‌ها و فرصت‌های فوق‌الذکر، عملکرد بخش واقعی در سال ۱۳۹۴ نشان می‌دهد که علیرغم تجربه رشد مثبت اقتصادی در سال ۱۳۹۳، همچنان گرد رکود از پیکر اقتصاد ایران زدوده نشده است. با در نظر گرفتن عملکرد بخش واقعی اقتصاد کشور در سال ۱۳۹۴، برآورد مرکز پژوهش‌های مجلس از رشد اقتصادی سال ۱۳۹۴ معادل  $0/4$ - درصد می‌باشد. در این میان رشد اقتصادی بخش کشاورزی ( $4/5$  درصد)، بخش نفت ( $1/3$  درصد)، بخش صنعت ( $2/7$ - درصد)، بخش ساختمان ( $14/7$ - درصد) و بخش خدمات ( $1/0$  درصد) می‌باشد.

در عین حال مرکز آمار ایران در گزارشی عملکرد بخش واقعی اقتصاد کشور در سال ۱۳۹۴ را ارائه کرده است که طی آن رشد اقتصادی در این دوره نسبت به دوره مشابه سال قبل را  $1$  درصد<sup>۱</sup> اعلام کرده است. در رابطه با این گزارش نکات و ابهامات زیر قابل ذکر است:

۱. در این گزارش ارزش‌افزوده بخش‌ها و اجزای تقاضای نهایی به قیمت‌های جاری و ثابت در سال ۱۳۹۳ و همچنین ارقام ارزش‌افزوده و اجزای تقاضای نهایی به قیمت‌های جاری سال ۱۳۹۴ ارائه نشده است. به‌عبارت دیگر فراداده مربوط به گزارش رشد سال ۱۳۹۴ به‌طور کامل منتشر نشده است.

۲. در گزارش مذکور در چگونگی تبدیل شدن رشد  $0/1$  درصدی مجموع ارزش‌افزوده بخش‌های اقتصادی در سال ۱۳۹۴ (در همان گزارش) به رشد  $1/0$  درصدی محصول ناخالص داخلی در این دوره ابهام وجود دارد چرا که عدد مربوط به خالص مالیات بر واردات و نحوه محاسبه آن در گزارش مذکور ارائه نشده است.

۱. مرکز آمار ایران در گزارش عملکرد بخش واقعی اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۴ خود نرخ رشد اقتصادی را  $1$  درصد و رشد ارزش‌افزوده بخش‌های اقتصادی را  $0/1$  درصد اعلام کرد. با این حال این نهاد آماری در گزارش جدید خود یعنی گزارش عملکرد بخش واقعی اقتصاد ایران در سه‌ماهه اول سال ۱۳۹۵ این ارقام را مورد بازنگری قرار داده و رشد اقتصادی و رشد ارزش‌افزوده را به ترتیب  $1/3$  و  $0/4$  درصد اعلام کرده است. با توجه به اینکه متن گزارش حاضر قبل از انتشار آخرین آمار مرکز آمار ایران منتشر شده است، در متن گزارش همان ارقام اولیه مرکز آمار ذکر شده است، اما در مجموع این موضوع اختلالی در هیچ یک از تحلیل‌های گزارش ایجاد نمی‌کند.

۳. سال پایه محاسبات ملی مرکز آمار ایران همچنان ۱۳۷۶ است. تأخیر در تغییر سال پایه بر سهم بخش‌های مختلف و اجزای آنها در محاسبه ارزش افزوده و رشد اقتصادی مؤثر است. به نظر می‌رسد کم‌برآوردی رشد واسطه‌گری‌های مالی (که ۳/۹- درصد اعلام شده است) می‌تواند مرتبط با این موضوع و نحوه در نظر گرفتن نسبت سهم بانک‌ها، بیمه‌ها و سایر واسطه‌گری‌های مالی در کل بخش واسطه‌گری‌های مالی باشد.

### مقدمه

سال ۱۳۹۴ که این گزارش سعی در پرداختن به وضعیت بخش واقعی اقتصاد کشور در آن را دارد، درحالی به پایان رسید که اقتصاد ایران در کنار مشکلات مهم و ریشه‌دار اقتصادی، اجتماعی و سیاسی مؤثر بر عملکرد طرف عرضه اقتصاد، با سه معضل اصلی و فوری اقتصادی مواجه بوده است:

۱. کمبود تقاضای مؤثر،

۲. وضعیت بغرنج سیستم بانکی و نرخ‌های بالای سود،

۳. کاهش درآمدهای نفتی.

از میان اجزای تقاضای کل، مصرف خصوصی، مصرف دولتی و سرمایه‌گذاری از سال‌های نیمه دوم دهه ۱۳۸۰ با کاهش معنادار رشد مواجه شده‌اند که نشان می‌دهد آغاز مشکلات اقتصاد ایران بروز تحریم‌های اقتصادی از سال ۱۳۹۰ نیست. رشد مصرف خصوصی و درآمد واقعی خانوارها به‌طور مستمر از سال ۱۳۸۶ روند کاهشی داشته و درآمد حقیقی خانوارهای شهری در سال ۱۳۹۳ از درآمد حقیقی آنها در سال ۱۳۸۱ کمتر و درآمد حقیقی خانوارهای روستایی در این سال پایین‌تر از درآمد آنها در سال ۱۳۸۰ است.

نظام بانکی کشور در شرایط ویژه‌ای قرار گرفته و انباشت دارایی‌های سمی، تسهیلات معوق و ناکارآمدی مدیریت و حاکمیت شرکتی بانک‌ها عرصه را برای ایفای وظایف ذاتی آنها یعنی تأمین مالی واحدهای تولیدی تنگ کرده است. نتیجه این وضعیت افزایش نرخ سود بانکی علیرغم کاهش تورم در سال‌های اخیر بوده است. بالا بودن نرخ سود بانکی و شکاف آن از تورم خود در تشدید کمبود تقاضای کل مؤثر بوده است. آمارها نشان از هم‌حرکتی نسبت درآمد به هزینه (پس‌انداز) خانوارهای شهری و روستایی، کاهش فروش اوراق بدهی دولتی (و در نتیجه مخارج دولتی) و شکاف مانده تسهیلات و سپرده‌گذاری (به‌عنوان معیاری از سرمایه‌گذاری) با نرخ سود بانکی دارد (موسوی نیک و عبداللهی، ۱۳۹۴).

از طرف دیگر، روند کاهشی قیمت نفت که از نیمه دوم سال ۱۳۹۳ آغاز شده بود در سال ۱۳۹۴ هم ادامه داشته و این موضوع بودجه دولت را در تنگنا قرار داده است. کاهش مخارج دولتی در نتیجه این وضعیت نیز بر تشدید کمبود تقاضای کل مؤثر بوده و امکان اعمال سیاست مالی انبساطی را نیز از دولت سلب کرده است.



مهمترین رویداد مثبت اقتصادی - سیاسی سال گذشته را می‌توان حصول توافق برجام و زمینه‌سازی برای اجرای آن به‌شمار آورد. این توافق به‌طور بالقوه حاوی ظرفیت‌هایی برای کمک به رفع برخی از معضلات فوری و ریشه‌دار اقتصادی کشور می‌باشد. در نتیجه وجود معضلات فوق، عملکرد بخش واقعی در سال ۱۳۹۴ نشان می‌دهد که با وجود تجربه رشد مثبت اقتصادی در سال ۱۳۹۳، همچنان گرد رکود از پیکر اقتصاد ایران زدوده نشده و چشم‌انداز روشنی برای خلاصی از آن مشاهده نمی‌شود. گزارش حاضر سعی دارد به بررسی و تحلیل عملکرد بخش واقعی اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۴ بپردازد؛ لذا این گزارش شامل تحلیل وضعیت اجزای تقاضای کل و عملکرد بخش‌های طرف عرضه اقتصاد می‌شود. در عین حال، به‌عنوان رویه ثابت گروه اقتصاد کلان و مدلسازی مرکز پژوهش‌های مجلس و در راستای انجام وظایف نظارتی مجلس شورای اسلامی، در این گزارش تلاش شده است به برخی ضعف‌های فعلی نظام حساب‌های ملی کشور پرداخته شود و به‌طور مشخص، ابهامات موجود در گزارش آماری عملکرد رشد اقتصادی سال ۱۳۹۴ مرکز آمار ایران نیز ارائه گردد تا به سهم خود به اصلاح نظام آماری و ارتقای نهادهای آماری کمک کند.

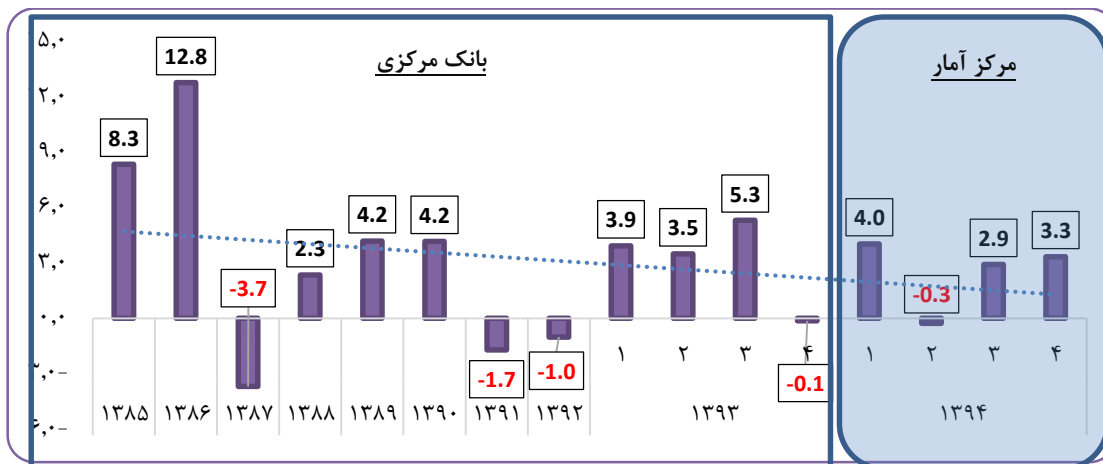
### ۱. ارزیابی عملکرد طرف تقاضای اقتصاد ایران

ارزیابی اجزای طرف تقاضای اقتصاد ایران نشان می‌دهد که همه اجزای تقاضا (شامل مصرف بخش خصوصی، مصرف بخش دولتی، تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و صادرات) در سال ۱۳۹۴ به دلایل متعدد با کمبود مواجه بوده و همین کمبود تقاضا می‌تواند رشد اقتصادی سال ۱۳۹۴ را تحت تأثیر قرار داده باشد. در این بخش از گزارش که اجزای تقاضای نهایی به تفکیک مورد تحلیل و بررسی قرار می‌گیرد، دلایل مربوط به کمبود تقاضا به تفکیک هر کدام از اجزای تقاضای نهایی نیز مورد ارزیابی خواهد بود.

#### ۱-۱. مصرف نهایی بخش خصوصی

هزینه‌های مصرف نهایی بخش خصوصی با سهم حدود ۵۰ درصدی از کل هزینه ناخالص داخلی کشور یکی از مهمترین و اثرگذارترین اجزای تقاضای کل در اقتصاد ایران است. بررسی روند تغییرات مربوط به رشد هزینه‌های مصرف نهایی بخش خصوصی (به قیمت ثابت) از سال ۱۳۸۵ (نمودار ۱) نشان می‌دهد که بیشترین نرخ رشد در سال ۱۳۸۶ با ۱۲/۸ درصد حاصل شده است اما از این سال به بعد رشد هزینه‌های مصرف نهایی بخش خصوصی روند نزولی به‌خود گرفته به‌طوری که حتی در بعضی سال‌ها (۱۳۸۷، ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲) شاهد رشد منفی نیز بوده‌ایم.

نمودار ۱. رشد هزینه‌های مصرف نهایی بخش خصوصی به قیمت ثابت (درصد)



مأخذ: حساب‌های ملی بانک مرکزی.

توضیح: آمار سال ۱۳۹۳ توسط مرکز آمار ایران منتشر نشده و آمار سال ۱۳۹۴ توسط بانک مرکزی ارائه نشده است<sup>۱</sup>

شواهد آماری مربوط به سال ۱۳۹۳ نشان می‌دهد که رشد مصرف نهایی بخش خصوصی طی سه فصل ابتدایی این سال ارقام مثبتی بوده‌اند، اما در فصل چهارم این نرخ برابر با ۰/۱- درصد شد. در باب دلایل ورود به فاز کاهشی رشد مصرف بخش خصوصی در فصل انتهایی سال ۱۳۹۳ و ادامه‌دار بودن آن در سال ۱۳۹۴ (که باعث متأثر شدن رشد اقتصادی سال ۱۳۹۴ نیز می‌شود) می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

**الف)** کاهش درآمد حقیقی خانوارها (مطابق نمودار ۲ وجود روند نزولی متوسط درآمد و هزینه حقیقی ناخالص سالیانه یک خانوار شهری از سال ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۳ قابل مشاهده است).

**ب)** به تعویق انداختن تقاضای مصرفی بخش خصوصی به دلیل شکل‌گیری انتظارات مثبت در مورد دوران پساتحریم.

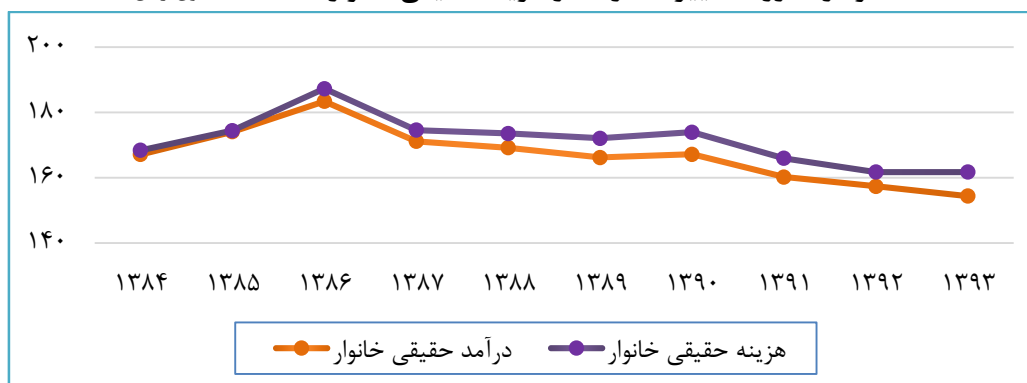
**ج)** نرخ سود سپرده حقیقی مثبت و بالای بانکی (و در نتیجه جایگزینی پس‌انداز بجای مصرف).

آمار اعلامی مرکز آمار برای سال ۱۳۹۴ نشان می‌دهد که رشد مصرف نهایی بخش خصوصی (به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶) برابر با ۲/۵ درصد بوده است.

۱. در بقیه نمودارهای گزارش که مربوط به رشد اجزای طرفین عرضه و تقاضا می‌باشد نیز ارقام رشد سال ۱۳۹۴ از مرکز آمار ایران آورده شده است. زیرا آمار این سال توسط بانک مرکزی ارائه نشده است. آمار حساب‌های ملی مربوط به سال ۱۳۹۳ نیز توسط مرکز آمار ایران ارائه نشده است.



نمودار ۲. روند تغییرات درآمد و هزینه حقیقی خانوار (میلیون ریال؛ ۱۰۰=۱۳۹۰)

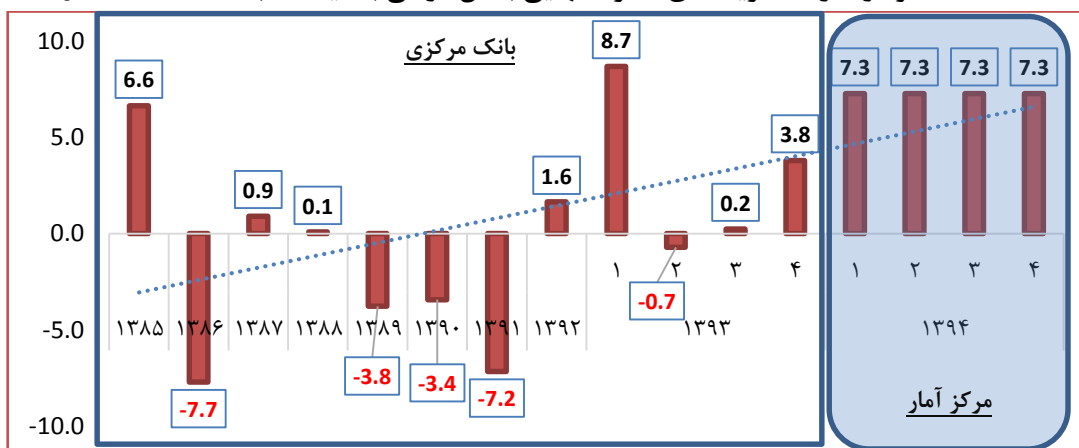


مأخذ: نتایج بررسی بودجه خانوار در مناطق شهری ایران، بانک مرکزی.

### ۱-۲. مصرف نهایی بخش دولتی (مخارج دولتی)

روند تغییرات مربوط به رشد هزینه‌های مصرف نهایی بخش دولتی (به قیمت ثابت) از سال ۱۳۸۵ (نمودار ۳) نشان می‌دهد که بیشترین نرخ رشد در سال ۱۳۸۵ با ۶/۶ درصد حاصل شده، اما از این سال به بعد (تا سال ۱۳۹۳) رشد هزینه‌های مصرف نهایی بخش دولتی در برخی سال‌ها منفی با ارقام بزرگ بوده و در برخی سال‌ها مثبت و در عین حال با ارقام کوچک بوده است. به عبارت دیگر در سال‌های پس از ۱۳۸۶ رشد مصرف نهایی دولتی تجربه شده در سال ۱۳۸۵ روی نداده است.

نمودار ۳. رشد هزینه‌های مصرف نهایی بخش دولتی به قیمت ثابت (درصد)

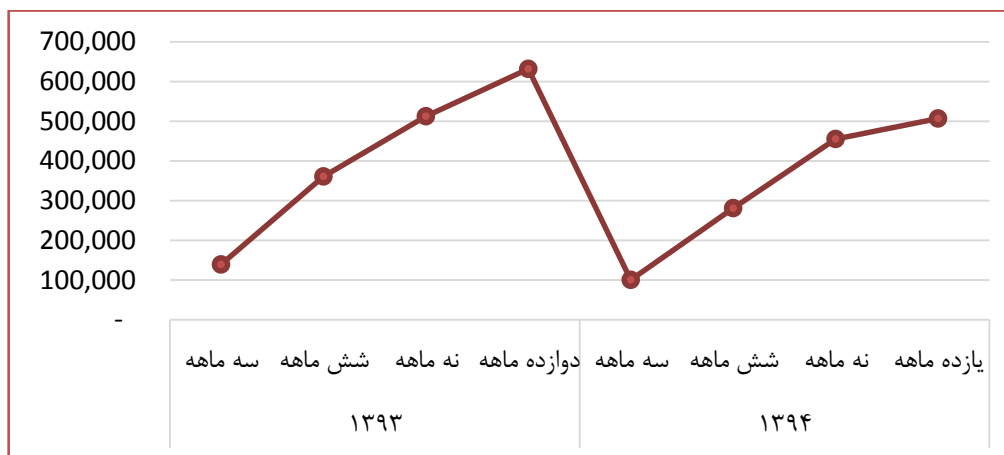


مأخذ: حساب‌های ملی بانک مرکزی.

در سال ۱۳۹۴ به دلیل افت قیمت نفت (متوسط قیمت نفت اوپک از ۸۵ دلار در سال ۱۳۹۳ به ۴۶ دلار در سال ۱۳۹۴ افت کرد) و وجود تحریم‌ها (تا اواخر دی‌ماه)، درآمدهای نفتی دولت تحت تأثیر قرار گرفته (نمودار ۴) و باعث اثرگذاری بر هزینه‌های دولتی به‌ویژه پرداخت‌های هزینه‌ای شد.

(میلیارد ریال)

## نمودار ۴. واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای



مأخذ: وضعیت بودجه عمومی دولت (بانک مرکزی).

جدول ۱ نشان می‌دهد که رشد عملکرد اعتبارات هزینه‌ای در سال ۱۳۹۴ (۱۸/۷ درصد) نسبت به رشد عملکرد اعتبارات هزینه‌ای در سال ۱۳۹۳ (۲۰/۱ درصد) کمتر است که دلیل این رخداد، اولاً کاهش رشد درآمدها (درآمدهای مالیاتی و سایر درآمدها) از ۳۶/۳ درصد در سال ۱۳۹۳ به ۱۵ درصد در ۱۳۹۴ (به دلایلی از قبیل ادامه دار بودن فضای رکودی حاکم بر اقتصاد ایران) و ثانیاً کاهش رشد واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای از ۲۰/۱ درصد در یازده ماهه ۱۳۹۳ به ۹/۶- درصد در یازده ماهه ۱۳۹۴ (به دلیل افت محسوس قیمت نفت) و تخصیص بخش عمده‌ای از افزایش درآمد واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای ماه پایانی سال ۱۳۹۴ به پرداخت‌های عمرانی می‌باشد. (واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای در ۱۲ ماهه ۱۳۹۴ نسبت به ۱۱ ماهه ۱۳۹۴ حدود ۳۵ درصد رشد داشت).

(درصد)

## جدول ۱. رشد درآمدها و اعتبارات هزینه‌ای

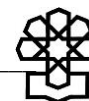
شرح	یازده ماهه ۱۳۹۳	سال ۱۳۹۳	یازده ماهه ۱۳۹۴	سال ۱۳۹۴
درآمد (مالیاتی و سایر درآمدها)	۴۱/۳	۳۶/۳	۹/۲	۱۵
درآمد واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای	۲۰/۱	۳/۲	-۹/۶	۶/۶
اعتبارات هزینه‌ای (عملکرد)	۲۳/۱	۲۰/۱	۱۷/۶	۱۸/۷

مأخذ: بانک مرکزی (بخش مالی و بودجه، گزیده آمارهای اقتصادی).

## ۳-۱. تشکیل سرمایه ثابت ناخالص (سرمایه‌گذاری)

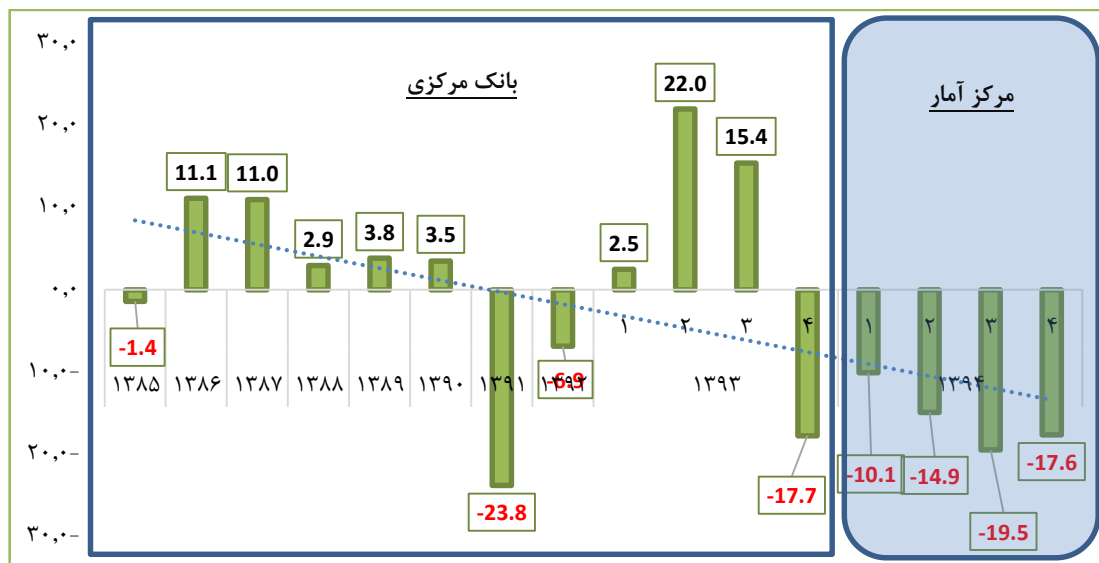
تشکیل سرمایه ثابت ناخالص با داشتن سهم حدوداً ۳۰ درصدی یکی دیگر از اجزای مهم و کلیدی تقاضای کل می‌باشد که بعد از مصرف نهایی بخش خصوصی بیشترین سهم تقاضای کل اقتصاد ایران را به خود اختصاص داده است. طبق نمودار ۵، رشد سرمایه‌گذاری کشور در دهه اخیر بجز سال‌های ۱۳۸۶ و ۱۳۸۷ به‌طور کلی نازل و در برخی سال‌ها نظیر ۱۳۸۵، ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ منفی بوده است.





## نمودار ۵. رشد سرمایه‌گذاری به قیمت ثابت

(درصد)



مأخذ: حساب‌های ملی بانک مرکزی.

تشکیل سرمایه ثابت ناخالص متشکل از دو جزء دولتی و خصوصی است. به طوری که سهم سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی از کل سرمایه‌گذاری به طور متوسط به ترتیب برابر با ۲۵ و ۷۵ درصد می‌باشد. به دنبال سپری شدن سال‌های توأم با رکود تورمی و در نتیجه افزایش صادرات و درآمدهای نفتی ناشی از توافق ژنو و بهبود عملکرد بودجه عمرانی دولت، در سال ۱۳۹۳ نرخ رشد سرمایه‌گذاری حقیقی بعد از تجربه دو سال رشد منفی، وارد فاز مثبت (۳/۵ درصد) شد، اما این روند از فصل چهارم سال ۱۳۹۳ متوقف شده و در سال ۱۳۹۴ نیز ادامه یافت. یکی از دلایل این رویداد نیز افت محسوس قیمت نفت و در مضیقه قرار گرفتن دولت به لحاظ درآمدهای نفتی (جدول ۲) برای تخصیص بودجه‌های عمرانی و در نتیجه کاهش رشد تشکیل سرمایه دولتی بود. مرکز آمار ایران در گزارش رشد ۱۳۹۴، رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص را به تفکیک دولتی و خصوصی ارائه نکرده، اما کل رشد این جزء تقاضای کل را در سال ۱۳۹۴ برابر با ۱۵/۶- درصد اعلام کرده است.

مهمترین شاهد آماری برای تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بخش دولتی، عبارت از پرداخت‌های عمرانی دولت است. جدول ۲ نشان می‌دهد که رشد عملکرد اسمی اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای در سال ۱۳۹۴ (۷/۵- درصد) در مقایسه با رشد عملکرد این اعتبارات در سال ۱۳۹۳ (۳۶ درصد) بسیار پایین‌تر بوده و حتی به لحاظ اسمی منفی است ضمن اینکه با در نظر گرفتن رشد شاخص قیمت، رشد واقعی پرداخت‌های عمرانی به مراتب کمتر از این میزان خواهد بود. ذکر این نکته ضروری است که رشد پرداخت‌های عمرانی در ۱۱ ماهه ۱۳۹۴ برابر با ۱۶/۶- درصد بوده، اما به دلیل اجرایی شدن برجام (و افزایش ۳۴ درصدی منابع حاصل از ارزش نفت خام در ۱۲ ماهه ۱۳۹۴ نسبت به ۱۱ ماهه ۱۳۹۴)، رشد این شاخص در دوازده ماهه ۱۳۹۴ به ۷/۵- درصد رسید.

از مهمترین شواهد آماری برای تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بخش خصوصی، می‌توان به «سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان» و «تعداد پروانه‌های ساختمانی صادر شده در مناطق شهری» اشاره کرد (جدول ۲). بررسی نماگر اقتصادی بانک مرکزی برای فصل چهارم سال ۱۳۹۴ نشان می‌دهد که رشد «سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان» در سال ۱۳۹۴ نسبت به دوره مشابه سال قبل برابر با ۱۳/۹- درصد و رشد «تعداد پروانه‌های ساختمانی صادر شده در مناطق شهری» در سال ۱۳۹۴ نسبت به دوره مشابه سال قبل برابر با ۱۳/۴- درصد بوده است.

جدول ۲. شواهد آماری سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و دولتی

شرح	۱۳۹۳	۱۳۹۴
درصد رشد اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای (عملکرد پرداخت‌های عمرانی)	۳۶	-۷/۵
درصد رشد منابع حاصل از ارزش نفت خام (عملکرد بودجه دولت)	۱۴/۵	۷/۳
درصد رشد سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان	۷/۵	-۱۳/۹
درصد رشد تعداد پروانه‌های ساختمانی صادره	-۳۲/۱	-۱۳/۴

مأخذ: بانک مرکزی (گزیده آمارهای اقتصادی، بخش مالی و بودجه و نماگر اقتصادی فصل زمستان ۱۳۹۴).

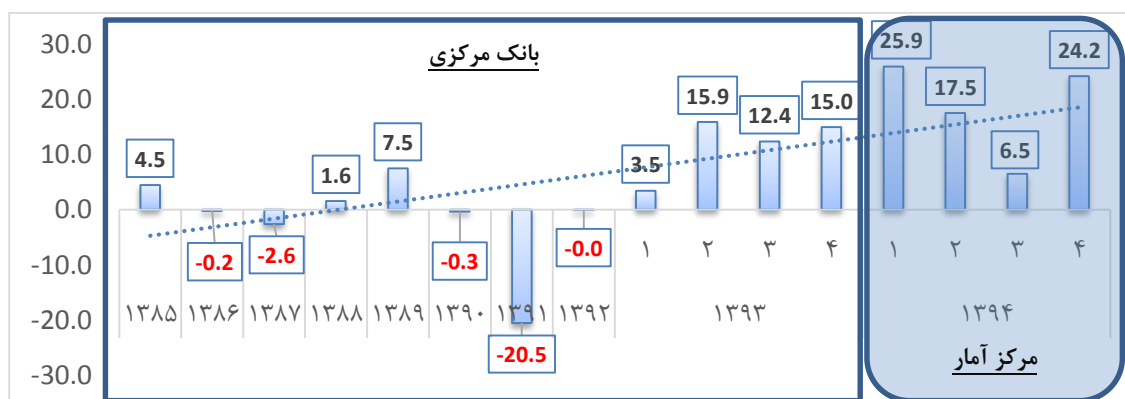
#### ۱-۴-۱. صادرات و واردات کالاها و خدمات

##### ۱-۴-۱-۱. صادرات

یکی از اجزای تقاضای کل که در قیاس با سایر اجزا سهم اندکی در هزینه ناخالص داخلی اقتصاد ایران دارد مربوط به تجارت خارجی است. نمودار ۶ نشان‌دهنده روند تغییرات مربوط به رشد صادرات کالاها و خدمات (به قیمت ثابت) است. نکته مهم اینکه رشد صادرات کشور در دوره ۱۳۸۵-۱۳۹۲ بیشترین مقدار را در سال ۱۳۸۹ با ۷/۵ درصد داشته در حالی که این رقم در سال ۱۳۹۳ با افزایش محسوس به ۱۲ درصد رسیده است که علت این رویداد (الف) تسهیل تجارت خارجی کشور در سال ۱۳۹۳ به‌دنبال توافق موقت ژنو (ب) افت محسوس رشد صادرات در سال ۱۳۹۱ و عدم رشد آن در سال ۱۳۹۲ می‌باشد.

(درصد)

نمودار ۶. رشد صادرات کالاها و خدمات به قیمت ثابت



مأخذ: حساب‌های ملی بانک مرکزی.



جدول ۳ نشان‌دهنده وضعیت صادرات کشور در سال ۱۳۹۴ در قیاس با دوره مشابه سال قبل است. شواهد آماری جدول ۳ حاکی از آن است که هم رشد صادرات دلاری نفت (رشد اسمی) و هم رشد صادرات گمرکی (رشد اسمی) در سال ۱۳۹۴ منفی هستند که دلایل آن در ادامه بیان می‌شوند، اما با توجه به اینکه از یکسو شاخص قیمت صادرات کشور (به استناد شاخص قیمت صادرات بانک مرکزی) در سال ۱۳۹۴ از رشد منفی برخوردار بوده و ازسوی دیگر شاخص قیمت نفت خام نیز از روندی نزولی برخوردار بوده است، بنابراین وجود رشد مثبت برای صادرات حقیقی کشور در سال ۱۳۹۴ دور از انتظار نیست. مرکز آمار ایران (نمودار ۶) رشد صادرات حقیقی کشور در فصول چهارگانه سال ۱۳۹۴ را به ترتیب برابر با ۲۵/۹، ۱۷/۵، ۶/۵ و ۲۴/۲ درصد و رشد صادرات حقیقی کشور در سال ۱۳۹۴ را برابر با ۱۸/۳ درصد اعلام کرده است. محاسبات مرکز پژوهش‌ها نیز تأییدکننده مثبت بودن رشد حقیقی صادرات کالاها و خدمات کشور در سال ۱۳۹۴ می‌باشد. رشد مثبت صادرات حقیقی کشور در سال ۱۳۹۴ به هیچ عنوان حاکی از بهبود وضعیت صادرات و تخفیف مشکلات صادرات کشور نبوده و صرفاً ناشی از افت شاخص قیمت صادرات است زیرا شواهد آماری جدول ۳ تأییدکننده افت محسوس صادرات کشور در سال ۱۳۹۴ می‌باشد.

جدول ۳. وضعیت صادرات کشور

شرح	۱۳۹۳	۱۳۹۴
صادرات نفت (میلیارد دلار)	۳۳ (-)	۱۸ (-۴۴)
کل صادرات گمرکی* (میلیارد دلار)	۵۰/۶ (-)	۴۲/۴ (-۱۶)

مأخذ: گزارش عملکرد تجارت خارجی کشور، سازمان توسعه تجارت و نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی.  
توضیح: ارقام داخل پرانتز نشانگر رشد هستند.

\* صادرات گمرکی شامل صادرات میعانات گازی، محصولات پتروشیمی و سایر کالاهاست.

اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۴ با مشکل کمبود تقاضای خارجی مواجه بوده است که می‌تواند رشد اقتصادی ۱۳۹۴ را تحت تأثیر قرار دهد. از دلایل کمبود تقاضای خارجی می‌توان به برقرار بودن تحریم‌ها تا اواخر دی‌ماه سال گذشته و عدم تغییر محسوس در دو ماه بعد از اجرایی شدن برجام، کاهش رشد اقتصاد جهانی بالاخص اقتصادهای نوظهور،<sup>۱</sup> کندی فعالیت‌های اقتصادی چین (به‌عنوان یکی از مهمترین مقاصد صادراتی کشور)، وجود ناامنی‌ها در عراق، روند کاهش قیمت در بازار کالاها و افت جهانی قیمت نفت و به تبع آن افت جهانی قیمت محصولات پتروشیمی اشاره کرد.

۱. صندوق بین‌المللی پول در آخرین گزارش خود (جولای ۲۰۱۶)، رشد اقتصادی جهان در سال ۲۰۱۴ را برابر با ۲/۴ درصد و در سال ۲۰۱۵ برابر با ۲/۱ درصد بیان کرده که نشان از کند شدن رشد اقتصادی جهان در سال گذشته میلادی دارد. در همین گزارش، رشد اقتصادی جهان در سال ۲۰۱۶ برابر با ۲/۱ درصد پیش‌بینی شده که نسبت به پیش‌بینی صندوق بین‌المللی پول (ژانویه ۲۰۱۶) ۰/۳ درصد کاهش یافته است.

## ۲-۴-۱. واردات

اهمیت واردات در اقتصاد ایران به دلیل سهم بالغ بر حدود ۸۰ درصدی واردات واسطه‌ای و سرمایه‌ای از کل واردات و نقش مهم این نوع واردات در فعالیت‌های تولیدی و صنعتی کشور است. جدول ۴ واردات دلاری کشور در سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ را نشان می‌دهد به طوری که واردات کشور در سال ۱۳۹۴ با رقم ۴۱/۵ میلیارد دلار نسبت به واردات سال ۱۳۹۳ (۵۳/۶ میلیارد دلار) افت ۲۲/۵ درصدی را داشته است. افت واردات علاوه بر اینکه می‌تواند معلول کاهش تولید ملی و رکود بخش صنعت باشد، همچنین می‌تواند ناشی از انتظار تولیدکنندگان و واردکنندگان از بهبود اوضاع در سال ۱۳۹۵ (به‌عنوان مثال کاهش هزینه مبادله یا حتی کاهش نرخ ارز و...) باشد.

جدول ۴. وضعیت واردات کشور

شرح	۱۳۹۳	۱۳۹۴
واردات کشور (میلیارد دلار)	۵۳/۶ (-)	۴۱/۵ (-۲۲/۵)

مأخذ: گزارش عملکرد تجارت خارجی کشور، سازمان توسعه تجارت.

توضیح: ارقام داخل پرانتز نشانگر رشد هستند.

نمودار ۷ نشان‌دهنده روند تغییرات فصلی واردات دلاری کشور از ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۴ می‌باشد. شواهد آماری حاکی از نرخ منفی واردات کشور در تمامی فصول به غیر از فصل چهارم سال ۱۳۹۲ و دو فصل ابتدایی سال ۱۳۹۳ است. با عنایت به اینکه اثرگذاری واردات بر تولیدات صنعتی با وقفه حدود دو فصل صورت می‌گیرد، لذا ارقام رشد واردات با رشد اقتصادی منفی سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ و رشد اقتصادی مثبت سال ۱۳۹۳ سازگار هستند، اما آمار همین نمودار (منفی بودن رشد واردات در فصول انتهایی سال ۱۳۹۳ و فصول ابتدایی سال ۱۳۹۴) می‌تواند نشانه‌ای از منفی بودن رشد اقتصادی در سال ۱۳۹۴ باشد.

نمودار ۷. نرخ رشد فصلی واردات دلاری (درصد)



مأخذ: آمار گمرک و محاسبات.



در انتها قابل ذکر است که در سال ۱۳۹۴ برای نخستین بار تراز تجاری کشور مثبت شده و به رقم حدود ۹۲۰ میلیون دلار رسید. اگرچه تراز تجاری کشور با احتساب صادرات میعانات گازی در سال ۱۳۹۴ مثبت شده، اما زمانی مثبت شدن تراز تجاری کشور می‌تواند امیدوارکننده باشد که صادرات میعانات گازی (که پایه نفتی دارد) در محاسبه تراز تجاری مدنظر قرار نگیرد. از دلایل مثبت شدن تراز تجاری در سال ۱۳۹۴ می‌تواند کاهش محسوس ارزش واردات کشور در مقایسه با سال ۱۳۹۳ به دلیل حاکمیت شرایط رکودی در فضای اقتصادی کشور در سال ۱۳۹۴، کاهش جهانی قیمت کالاهای نفت پایه و به تعویق انداختن واردات به دوران پساتحریم به امید بهبود اوضاع اقتصادی باشد.

(میلیارد دلار)

## نمودار ۸. تراز تجاری کشور



مأخذ: گزارش‌های آمار مقدماتی تجارت خارجی طی سال‌های مختلف، گمرک جمهوری اسلامی ایران.  
توضیح: در محاسبه تراز تجاری، صادرات شامل میعانات گازی بوده، اما شامل صادرات نفت خام و گاز طبیعی نیست.

## ۲. ارزیابی عملکرد طرف عرضه اقتصاد ایران

اگرچه در حال حاضر اقتصاد ایران به‌طور ملموس با مشکل کمبود تقاضای مؤثر مواجه است که لازم است در مورد آن چاره‌جویی کرد، با این حال در ارائه راهکارهای سیاستی نباید از ریشه‌های اصلی بروز کمبود تقاضای سال‌های اخیر که عمدتاً در طرف عرضه اقتصاد قرار می‌گیرند غفلت کرد. برخی مشکلات طرف عرضه اقتصاد که در سال‌های اخیر نمود بیشتری داشته و به دغدغه اصلی سیاستگذاران تبدیل شده عبارتند از: مشکل تأمین مالی بنگاه‌های اقتصادی، انباشت بدهی‌ها در اقتصاد، بهره نبردن از ظرفیت‌های اقتصاد جهانی، بخش غیررسمی بزرگ از جمله مؤسسات پولی و مالی غیرمجاز. قابل ذکر است که دولت در سال‌های گذشته برای رفع چالش‌های فوق‌الذکر اقداماتی را شروع کرده و در سال جاری نیز بایستی پیگیری کند تا مشکلات مذکور که تنها بخش مهمی از مشکلات هستند در طول زمان مرتفع شده و ثمرات آنها نیز در قالب متغیرهای مختلف اقتصادی از جمله رشد اقتصادی نمایان گردد.

مرکز آمار ایران، نرخ رشد اقتصادی سال ۱۳۹۴ را یک درصد و رشد بخش‌های کشاورزی، نفت، صنعت، ساختمان و خدمات را به ترتیب برابر با ۵/۴، ۳/۶، -۰/۳، -۱۶/۴ و ۰/۲ درصد اعلام کرده است.

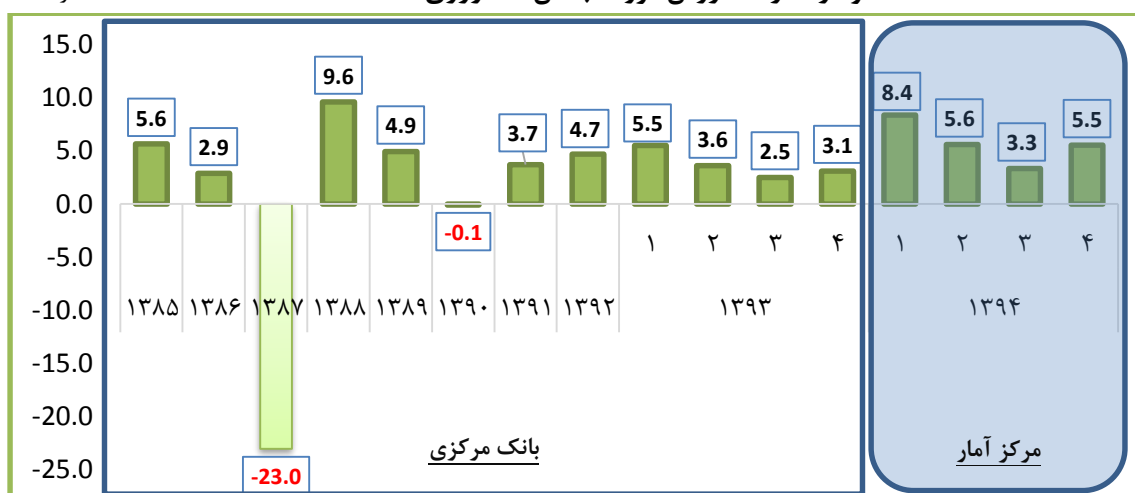
ارائه آمار رشد اقتصادی سال ۱۳۹۴ بدون اینکه ارقام مطلق (و رشد) دوره‌های مشابه سال قبل ذکر گردد می‌تواند برای سیاستگذاران، تحلیلگران و کاربران گمراه‌کننده باشد. در ضمن، بانک مرکزی برخلاف رویه سال‌های اخیر خود تاکنون برای سال ۱۳۹۴ هیچ رقمی اعلام نکرده است، اما گمانه‌زنی‌های غیررسمی حاکی از منفی بودن نرخ رشد اقتصادی برآوردی این نهاد می‌باشد. شواهد آماری موجود نیز که بخشی از آن در قسمت قبلی گزارش و بخشی نیز در ادامه (از منظر طرف عرضه اقتصاد) تشریح خواهد شد، برخلاف نرخ رشد اعلامی مرکز آمار، حاکی از منفی بودن رشد اقتصادی سال ۱۳۹۴ می‌باشد. در ادامه گزارش ضمن تبیین شواهد آماری سال ۱۳۹۴ مربوط به طرف عرضه اقتصاد ایران، تلاش می‌شود به کمک تحلیل بخشی، رشد اقتصادی سال ۱۳۹۴ بررسی گردد.

## ۱-۲. بخش کشاورزی

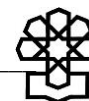
بخش کشاورزی یکی از مهمترین بخش‌های اقتصادی است که رشد ارزش افزوده این بخش تابع عوامل متعددی از قبیل رشد میزان بارندگی، جریان‌های سطحی، خروجی سدها، سطح زیر کشت، تکنولوژی استفاده از آب، میزان استحصال آب از منابع آب زیرزمینی و ... می‌باشد. بخش کشاورزی طی سال‌های اخیر (سال‌های آبی ۱۳۹۲-۱۳۹۳ و ۱۳۹۳-۱۳۹۴) با مشکل میزان بارندگی‌ها مواجه بوده و به لحاظ منابع آبی در مضیقه بوده، اما با این حال رشد ارزش افزوده این بخش (نمودار ۹) همواره مثبت بوده است. رشد ارزش افزوده بخش کشاورزی از سال ۱۳۸۵ به بعد همواره (به استثنای سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۹۰) مثبت بوده است. مرکز آمار ایران، رشد سال ۱۳۹۴ برای بخش کشاورزی را برابر با ۵/۴ درصد اعلام کرده است. آمارهای برآوردی وزارت جهاد کشاورزی حاکی از رشد ۴/۵ درصدی این بخش در سال ۱۳۹۴ می‌باشد.

(درصد)

نمودار ۹. رشد ارزش افزوده بخش کشاورزی

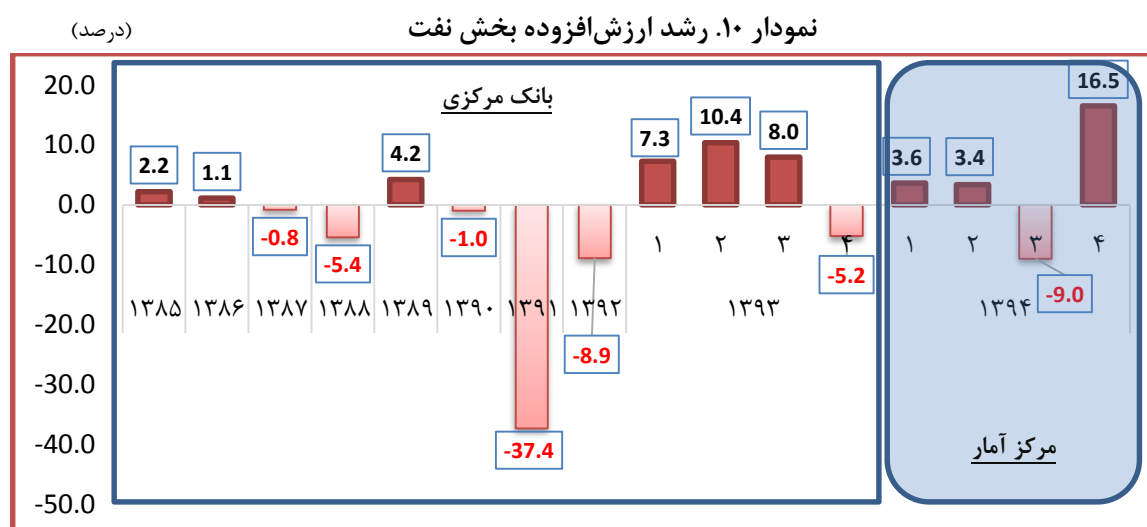


مأخذ: حساب‌های ملی بانک مرکزی.



## ۲-۲. بخش نفت

یکی از مهمترین و اثرگذارترین بخش‌های اقتصادی که ارزش‌افزوده آن نقش مؤثری در رشد تولید ناخالص داخلی داشته و به نوعی موتور محرک طرف تقاضای اقتصاد ایران نیز می‌باشد، بخش نفت است. نمودار ۱۰ نشان‌دهنده رشد ارزش‌افزوده بخش نفت از سال ۱۳۸۵ به بعد می‌باشد. بعد از توافق ژنو و تسهیل صادرات نفت کشور، ارزش‌افزوده این بخش در سال ۱۳۹۳ از رشد مثبت ۴/۸ درصدی برخوردار شد.



مأخذ: حساب‌های ملی بانک مرکزی.

عناصر تشکیل‌دهنده ارزش‌افزوده بخش نفت شامل صادرات نفت خام، صادرات میعانات گازی، خوراک پالایشگاه‌ها و فرآورده‌های نفتی است که در این بین کلیدی‌ترین عنصر اثرگذار بر ارزش‌افزوده بخش نفت، مقدار صادرات نفت می‌باشد. ارزیابی آمار صادرات نفت در سال ۱۳۹۴ نشان می‌دهد که مقدار صادرات نفت نسبت به سال ۱۳۹۳ حدود ۴/۱ درصد افزایش داشته که عمدتاً متأثر از اجرای برجام و افزایش محسوس صادرات نفت در ماه‌های بهمن و اسفند ۱۳۹۴ است. این شواهد آماری حاکی از مثبت بودن رشد ارزش‌افزوده بخش نفت در سال ۱۳۹۴ می‌باشد. برآوردهای مرکز پژوهش‌ها حاکی از آن است که رشد ارزش‌افزوده بخش نفت در سال ۱۳۹۴ حدود ۱/۳ درصد می‌باشد. مرکز آمار ایران رشد بخش نفت در سال ۱۳۹۴ (به قیمت سال ۱۳۷۶) را معادل ۳/۶ درصد اعلام کرده است.

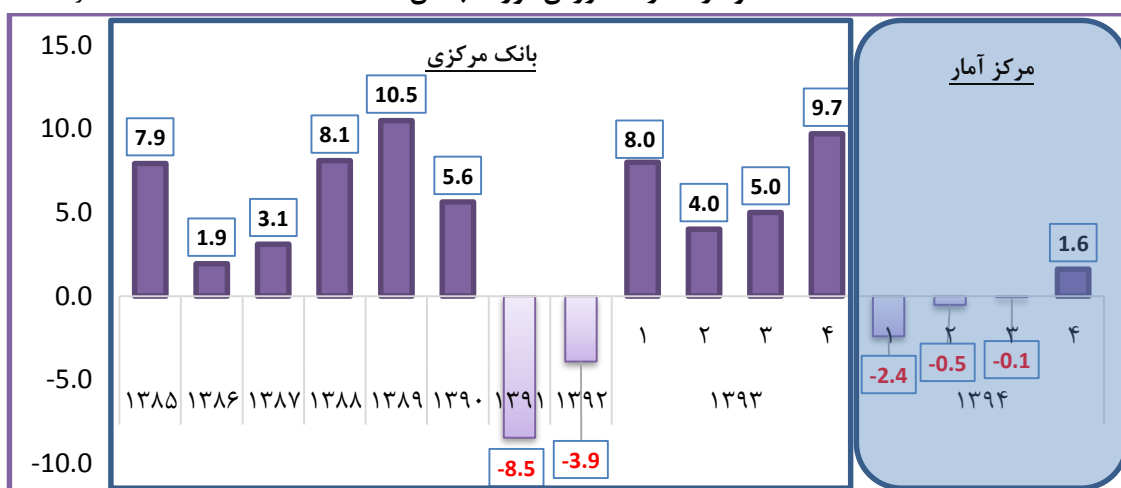
## ۲-۳. بخش صنعت

بخش صنعت<sup>۱</sup> با توجه به سهم حدود ۱۶ درصدی از تولید ناخالص داخلی، نقش مهمی در رشد اقتصادی دارد چراکه ارزش‌افزوده این بخش از یکسو به‌طور مستقیم بر ارزش‌افزوده کل اقتصاد اثرگذار بوده و

۱. منظور از بخش صنعت، گروه صنعت (مشمول بر زیربخش‌های صنعت، معدن، تأمین آب، برق و گاز، ساختمان) نبوده و صرفاً زیربخش صنعت مدنظر است.

از سوی دیگر رشد این بخش عمدتاً از کانال بخش خدمات و به‌طور غیرمستقیم بر ارزش افزوده کل اقتصاد مؤثر است. نمودار ۱۱ روند تغییرات رشد ارزش افزوده بخش صنعت را نشان می‌دهد. مشاهده می‌شود که در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ که رشد اقتصادی کشور منفی بوده، رشد ارزش افزوده بخش صنعت نیز منفی است همچنین در سال ۱۳۹۳ که رشد اقتصادی مثبت ۳ درصد بوده، رشد بخش صنعت نیز عددی مثبت و برابر با ۶/۷ درصد بوده است. آمارهای ارائه شده مرکز آمار ایران برای سال ۱۳۹۴ حاکی از رشد منفی ۰/۳ درصدی بخش صنعت است. بنابراین حصول رشد منفی اقتصادی در سال ۱۳۹۴ دور از ذهن نیست که برآوردهای مرکز پژوهش‌های مجلس نیز مؤید همین نکته است. با توجه به شواهد آماری سال ۱۳۹۴، برآورد مرکز پژوهش‌ها حاکی از رشد ۲/۷- درصدی بخش صنعت در سال ۱۳۹۴ می‌باشد.

نمودار ۱۱. رشد ارزش افزوده بخش صنعت (درصد)



مأخذ: حساب‌های ملی بانک مرکزی.

منفی بودن رشد بخش صنعت در سال ۱۳۹۴ از عوامل متعددی نشئت می‌گیرد که دو عامل اصلی

عبارتند از:

الف) مشکل تأمین مالی بنگاه‌های اقتصادی

ب) مشکل کمبود تقاضا

در عین حال میزان رشد واردات واسطه‌ای و سرمایه‌ای می‌تواند شاخص پیش‌نگری از رشد بخش صنعت باشد.

الف) مشکل تأمین مالی بنگاه‌های اقتصادی: تأمین مالی بنگاه‌های اقتصادی یکی از عوامل مؤثر بر

رشد تولید آنها و نهایتاً رشد تولید بخش صنعت است. با توجه به نقش پررنگ نظام بانکی کشور در تأمین





مالی بنگاه‌های اقتصادی از یکسو و بحران نظام بانکی<sup>۱</sup> ازسوی دیگر وجود مشکل تأمین مالی بنگاه‌ها قابل انتظار است. جدول ۵ نشان‌دهنده این واقعیت بوده و بیان می‌کند که تسهیلات پرداختی نظام بانکی به بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۴ نسبت به سال قبل به ارقام اسمی ۱۴/۵ درصد رشد داشته در حالی که همین رقم در سال ۱۳۹۳ برابر با ۵۰/۸ درصد بوده است. نکته مهمی که نباید مورد غفلت قرار گیرد مربوط به کیفیت و ترکیب تسهیلات پرداختی بانک‌ها است که به نظر می‌رسد بخش عمده‌ای از تسهیلات پرداختی اعلام شده ازسوی بانک‌ها شامل استمهال بدهی، تغییر سرفصل بدهی، سود، جرائم و ... بوده و منابع جدید قابل توجهی به این بخش تزریق نمی‌شود.

جدول ۵. تسهیلات پرداختی به بخش صنعت و معدن

شرح	تسهیلات پرداختی (میلیارد ریال)	رشد اسمی تسهیلات پرداختی (درصد)
۱۳۹۰	۶۳۳۹۲۸	-
۱۳۹۱	۶۱۹۳۲۴	-۲/۳
۱۳۹۲	۷۰۶۰۳۴	۱۴
۱۳۹۳	۱۰۶۴۹۲۴	۵۰/۸
۱۳۹۴	۱۲۱۹۴۹۳	۱۴/۵

مأخذ: بانک مرکزی (تسهیلات پرداختی کل بانک‌ها به تفکیک بخش‌های اقتصادی و براساس هدف پرداخت تسهیلات).

**ب) مشکل کمبود تقاضا:** یکی دیگر از مشکلاتی که بخش صنعت کشور در سال ۱۳۹۴ با آن دست و پنجه نرم کرد مربوط به کمبود تقاضا برای محصولات تولیدی صنایع مختلف بوده است. مشکل کمبود تقاضا از عوامل مختلفی به‌ویژه:

۱. تعویق مصرف بخش خصوصی به دوران پساتحریم،
  ۲. افت قیمت نفت و کاهش تقاضای مصرفی و عمرانی دولت (و در نتیجه کاهش تقاضای سرمایه‌گذاری)،
  ۳. افت صادرات (ناشی از کاهش رشد اقتصاد جهانی، کُندی فعالیت‌های اقتصادی چین، وجود ناامنی‌ها در عراق، روند کاهش قیمت در بازار کالاها و افت جهانی قیمت نفت) نشئت می‌گیرد.
- تأمل در گزارش عملکرد سال ۱۳۹۴ وزارت صنعت، معدن و تجارت حاکی از افت تولیدات بسیاری از کالاهای منتخب صنعتی است (جدول ۶). ملاحظه می‌شود که به غیر از تولید صنعت پتروشیمی که رشد اندک ۲/۵ درصدی در سال ۱۳۹۴ داشته بقیه صنایع از رشد تولید منفی برخوردار بوده‌اند. طبق

۱. بحران نظام بانکی علاوه بر مشکلات ساختاری و مزمن موجود در آن، عمدتاً متأثر از انباشت بدهی دولت به بانک‌ها، افزایش مطالبات غیرجاری نظام بانکی از بخش غیردولتی، گسترش فعالیت و رقابت مؤسسات اعتباری غیرمجاز و انجماد دارایی‌های نظام بانکی در بخش حقیقی (عمدتاً به صورت املاک و مستغلات) است که در نهایت خود را به شکل هزینه بالای تأمین و تجهیز منابع در شبکه بانکی و افزایش شکاف این نرخ با نرخ تورم نشان داده است.

گزارش وزارت صنعت، معدن و تجارت، تولید انواع خودرو در سال ۱۳۹۴ برابر با ۹۷۶/۸ هزار دستگاه بوده در حالی که همین آمار برای سال ۱۳۹۳ برابر با ۱۱۳۲/۲ دستگاه می‌باشد که به معنای رشد منفی ۱۳/۶ درصد تولید صنعت خودروسازی کشور است. البته با توجه به آمار تولید صنعت خودروسازی در سال ۱۳۹۲ که تولید این صنعت در نقطه حزیض خود قرار داشت (تولید ۷۲۹ هزار دستگاه)، آمار سال ۱۳۹۴ حاکی از خروج این صنعت از نقطه حزیض می‌باشد.

جدول ۶. تولید محصولات منتخب صنعتی

شرح	۱۳۹۳	۱۳۹۴	رشد
انواع خودرو (هزار دستگاه)	۱۱۳۱/۲	۹۷۶/۸	-۱۳/۶
لاستیک خودرو (هزار تن)	۲۲۲/۱	۱۹۵	-۱۲/۲
ماشین لباسشویی (هزار دستگاه)	۷۹۷/۳	۵۵۰/۴	-۳۱
یخچال و فریزر (هزار دستگاه)	۱۳۱۳/۷	۸۴۹/۹	-۳۵/۳
پتروشیمی (میلیون تن)	۴۶/۹	۴۸/۱	۲/۵

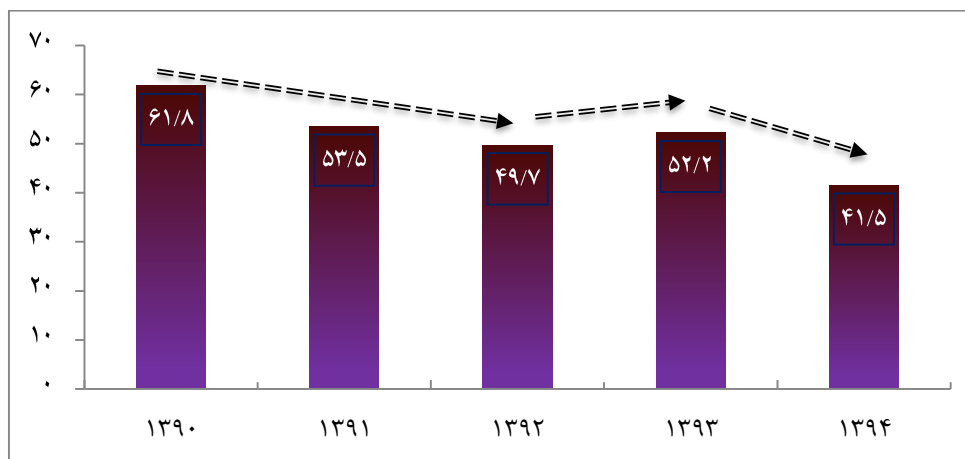
مأخذ: گزارش عملکرد سال ۱۳۹۴ وزارت صنعت، معدن و تجارت.

**کاهش واردات واسطه‌ای و سرمایه‌ای:** نمودار ۱۲ نشان‌دهنده واردات دلاری کشور طی دوره ۱۳۹۰-۱۳۹۴ بوده که بالغ بر ۸۰ درصد آن واردات واسطه‌ای و سرمایه‌ای است. مطابق نمودار، واردات کشور در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ نسبت به ۱۳۹۰ کاهش یافته و نتیجه آن رشد ۸/۵- و ۳/۹- درصدی بخش صنعت در این دو سال بوده است. در سال ۱۳۹۳ با تغییر فضای اقتصادی کشور، واردات کشور نسبت به سال ۱۳۹۲ افزایش یافته و لذا رشد بخش صنعت نیز در این سال مثبت ۶/۷ درصد شد. برای سال ۱۳۹۴ شواهد آماری حاکی از رشد منفی واردات کشور نسبت به سال ۱۳۹۳ می‌باشد. بنابراین قابل انتظار است که رشد بخش صنعت در سال ۱۳۹۴ عددی منفی باشد. اصلی‌ترین دلیل کاهش واردات کشور در سال ۱۳۹۴ مربوط به افت قیمت نفت است. کاهش قیمت نفت باعث کاهش درآمدهای دولت و افزایش کسری بودجه شده و در نتیجه باعث کاهش مخارج عمرانی، کاهش شدید سرمایه‌گذاری (دولتی و خصوصی)، شکل‌گیری فضای رکودی در اقتصاد کشور، کاهش فروش و افزایش موجودی انبار بنگاه‌ها (عمدتاً نشئت گرفته از کاهش تقاضای مصرفی و تقاضای سرمایه‌گذاری) و در نهایت کاهش واردات واسطه‌ای و سرمایه‌ای می‌شود. از دیگر دلایل کاهش واردات در سال ۱۳۹۴ می‌توان به تعلیق فعالیت‌های بنگاه‌های اقتصادی به دوران پساتحریم (به دلایلی همچون شرایط مناسب‌تر فعالیت در این دوران) اشاره کرد.



(میلیارد دلار)

## نمودار ۱۲. ارزش واردات کشور

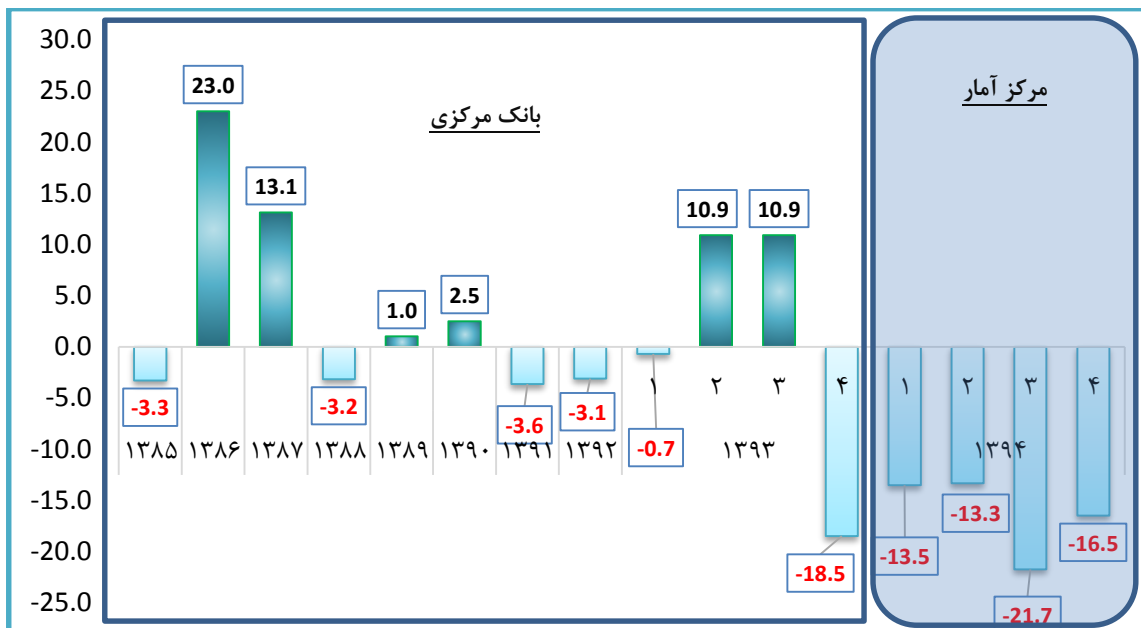


مأخذ: آمار گمرک و محاسبات.

## ۲-۴. بخش ساختمان

بخش ساختمان که متشکل از دو زیربخش «ساختمان‌های مسکونی» و «سایر ساختمان‌ها» است، علیرغم داشتن سهم حدود ۷ درصد از تولید ناخالص داخلی یکی از بخش‌های مهم اقتصاد است، زیرا این بخش که در انتهای زنجیره تولید قرار دارد به دلیل ارتباط تنگاتنگ با سایر فعالیت‌های اقتصادی از قبیل صنایع تولیدکننده نهاده‌های ساختمانی (کانی‌های غیرفلزی و فلزات اساسی)، حمل‌ونقل و غیره از ظرفیت حائز اهمیتی برای اثرگذاری بر ارزش‌افزوده سایر فعالیت‌های وابسته و به تبع آن بر ارزش‌افزوده کل اقتصاد برخوردار است. نمودار ۱۳ روند تغییرات رشد ارزش‌افزوده بخش ساختمان را نشان می‌دهد. ملاحظه می‌شود که بخش ساختمان از سال ۱۳۹۱ با رشد ارزش‌افزوده برابر با ۳/۶- درصد وارد فاز رکودی شده و این رکود در سال‌های ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳ نیز با نرخ‌های رشد ارزش‌افزوده به‌ترتیب برابر با ۳/۱- و ۰/۴- ادامه یافته است. رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در ساختمان برای سال‌های ۱۳۹۱، ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳ که به‌ترتیب برابر با ۱۳/۸-، ۱/۱- و ۰/۷- درصد بوده‌اند، مؤید این وضعیت رکودی است.

نمودار ۱۳. رشد ارزش افزوده بخش ساختمان (درصد)



مأخذ: حساب‌های ملی بانک مرکزی.

مرکز آمار ایران در گزارش رشد سال ۱۳۹۴، نرخ رشد ارزش افزوده بخش ساختمان را برابر با ۱۶/۴- درصد اعلام کرده که حاکی از ادامه رکود بخش ساختمان سال‌های ۱۳۹۱، ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳ در سال ۱۳۹۴ است. جدول ۷ حاوی برخی شواهد آماری در تأیید رکود بخش ساختمان در سال ۱۳۹۴ بوده و مرکز پژوهش‌ها نیز رشد ارزش افزوده بخش ساختمان در سال ۱۳۹۴ را عددی منفی و برابر با ۱۴/۷- درصد برآورد می‌کند.

جدول ۷. وضعیت برخی شاخص‌های مرتبط با بخش ساختمان

۱۳۹۴	۱۳۹۳	شرح	توجه	توجه
۱۰۱/۵ (-۱۳/۴)	۱۱۷/۲ (-)	تعداد پروانه‌های ساختمانی صادر شده در کل مناطق شهری (هزار فقره) - بانک مرکزی	رشد	ساختمان خصوصی
۶۹۷/۶ (-۱۳/۹)	۸۱۰/۶ (-)	سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان (هزار میلیارد ریال) - بانک مرکزی	رشد	
۴۳۱۱۴۸ (۶/۶)	۴۰۴۴۹۱ (-)	حجم تسهیلات پرداختی به بخش مسکن و ساختمان (میلیارد ریال)	رشد	
۱۰۰۰ (-۱۶/۵)	۱۱۹۸ (-)	مبادعه‌نامه‌های ثبت شده از معاملات خرید مسکن (هزار قرارداد)	رشد	
۲۷۶۹۹۰/۴ (-۷/۵)	۲۹۹۵۰۰ (-)	پرداخت‌های عمرانی دولت (هزار میلیارد ریال)	رشد	رشد

مأخذ: بانک مرکزی (تسهیلات پرداختی کل بانک‌ها به تفکیک بخش‌های اقتصادی و براساس هدف پرداخت تسهیلات، وضعیت بودجه عمومی دولت، نماگر اقتصادی فصل زمستان ۱۳۹۴) توضیح: ارقام داخل پرانتز بیانگر رشد است.

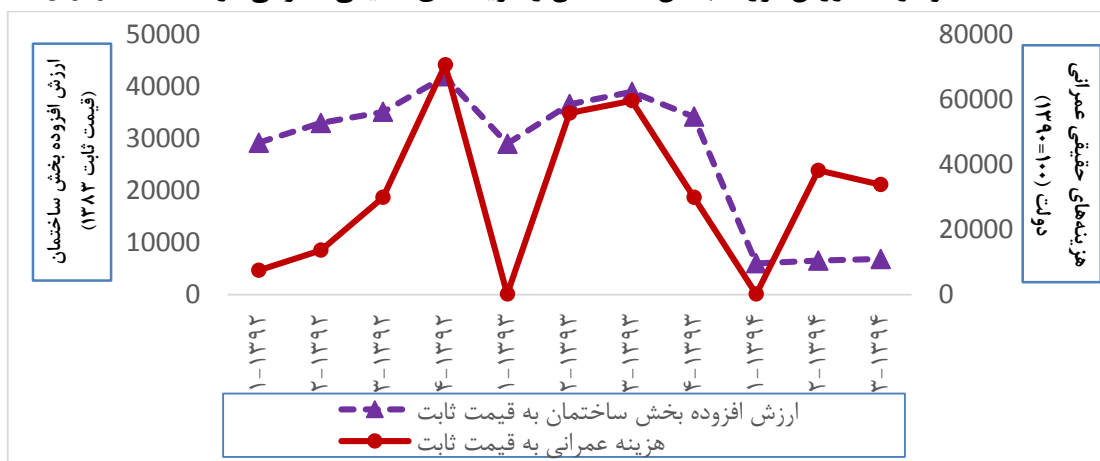


در ارتباط با جدول ۷، می‌توان به تفکیک ساختمان خصوصی و دولتی ارزیابی کرد:

**الف) ساختمان بخش خصوصی:** تعداد پروانه‌های ساختمانی صادر شده در مناطق شهری کشور از رقم ۱۱۷/۲ هزار فقره در سال ۱۳۹۳ به رقم ۱۰۱/۵ هزار فقره در سال ۱۳۹۴ رسیده و حاکی از افت ۱۳/۴ درصدی است. از سوی دیگر، سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان نیز در سال ۱۳۹۴ نسبت به سال قبل حدود ۱۳/۹ درصد افت داشته است (طرف عرضه ساختمان بخش خصوصی). حجم تسهیلات پرداختی به بخش مسکن و ساختمان<sup>۱</sup> در سال ۱۳۹۴ نسبت به سال قبل ۶/۶ درصد افزایش داشته که در قیاس با نرخ تورم حاکی از رشد حقیقی منفی است. همچنین مجموع کل مبادعه‌نامه‌های ثبت شده از معاملات خرید مسکن در کل کشور در سامانه رهگیری با افت ۱۶/۵ درصدی در سال ۱۳۹۴ نسبت به سال ۱۳۹۳ به عدد یک میلیون قرارداد رسید<sup>۲</sup> (طرف تقاضای ساختمان بخش خصوصی).

**ب) ساختمان بخش دولتی:** کلیدی‌ترین متغیر مؤثر بر ارزش‌افزوده بخش ساختمان (به‌ویژه ساختمان دولتی) عبارت از پرداخت‌های عمرانی دولت است (نمودار ۱۴ هم‌حرکتی ارزش‌افزوده حقیقی بخش ساختمان و هزینه‌های حقیقی عمرانی دولت را نشان می‌دهد). آمار پرداخت‌های عمرانی دولت برای دوازده ماهه سال ۱۳۹۴ حاکی از افت این پرداخت‌ها نسبت به دوره مشابه سال قبل معادل ۷/۵ درصد می‌باشد. با توجه به نقش پیمانکاری که دولت در بسیاری از طرح‌های عمرانی دارد، کاهش مخارج عمرانی توسط دولت باعث متأثر شدن سایر پروژه‌های عمرانی نیز شده و نهایتاً سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان نیز متأثر می‌شود.

نمودار ۱۴. ارزش‌افزوده بخش ساختمان و هزینه‌های حقیقی عمرانی دولت (میلیارد ریال)



مأخذ: حساب‌های ملی بانک مرکزی و وضعیت بودجه عمومی دولت.

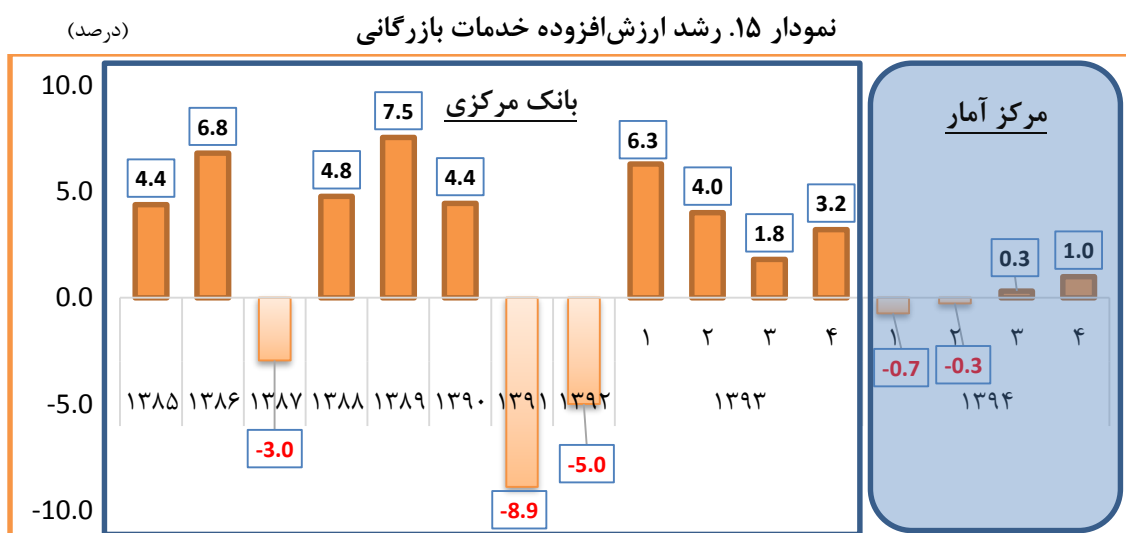
۱. حدود ۴۰ درصد از کل تسهیلات پرداختی به بخش مسکن و ساختمان مربوط به تسهیلات خرید مسکن است.  
 ۲. روزنامه دنیای اقتصاد، «خیز کشوری معاملات مسکن»، ۱۳۹۵/۱۰/۲۶.

## ۲-۵. بخش خدمات

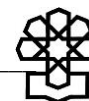
بخش خدمات با سهم حدود ۵۵ درصدی از تولید ناخالص داخلی از زیربخش‌های مختلف شامل «بازرگانی، رستوران و هتلداری»، «حمل‌ونقل، انبارداری و ارتباطات»، «خدمات عمومی»، «خدمات مؤسسات پولی و مالی»، «خدمات مستغلات و خدمات حرفه‌ای و تخصصی» و «خدمات اجتماعی، شخصی و خانگی» تشکیل شده به طوری که حدود ۷۰ درصد ارزش افزوده بخش خدمات مربوط به چهار زیربخش نخست است. در ادامه تلاش می‌شود تا با توجه به شواهد آماری موجود، برآوردی از رشد ارزش افزوده این زیربخش‌ها و در نهایت برآوردی از رشد ارزش افزوده بخش خدمات در سال ۱۳۹۴ ارائه گردد.

### ۲-۵-۱. خدمات بازرگانی

خدمات بازرگانی حلقه وصل بین عرضه و تقاضای بازار کالا است به طوری که از یکسو ستانده بخش‌های مختلف به‌ویژه صنعت از کانال بخش بازرگانی صادر و یا در بازار داخلی عرضه شده و ازسوی دیگر، کالاهای مورد نیاز فعالیت‌های اقتصادی و نهادهای مختلف که به‌واسطه واردات یا تولید داخل تأمین می‌شوند از کانال بخش بازرگانی در اختیار آنها قرار می‌گیرد. بنابراین انتظار بر این است که ستانده خدمات بازرگانی از یکسو متأثر از ستانده بخش‌هایی چون صنعت و ازسوی دیگر متأثر از تجارت خارجی کشور باشد. با توجه به نمودار ۱۵، رشد ارزش افزوده خدمات بازرگانی در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ که سال‌های توأم با رکود و تورم در اقتصاد ایران بوده و رشد اقتصادی در این دو سال منفی بوده، به ترتیب برابر با ۸/۹- و ۵/۰- درصد بوده است.



مأخذ: حساب‌های ملی بانک مرکزی.



در سال ۱۳۹۳ که اقتصاد ایران رشد اقتصادی مثبتی را تجربه کرد، رشد خدمات بازرگانی نیز رقمی مثبت و برابر با ۳/۷ درصد شد، اما در سال ۱۳۹۴ شواهد آماری حاکی از منفی شدن رشد این بخش دارد به طوری که برآورد مرکز پژوهش‌ها حاکی از رشد ۱/۹- درصدی این بخش در سال ۱۳۹۴ می‌باشد. دلایل منفی شدن رشد این بخش را با توجه به توضیح فوق‌الذکر می‌توان ناشی از دو عامل دانست:

**الف)** رشد منفی ارزش‌افزوده بخش صنعت در سال ۱۳۹۴ (۲/۷- درصد).

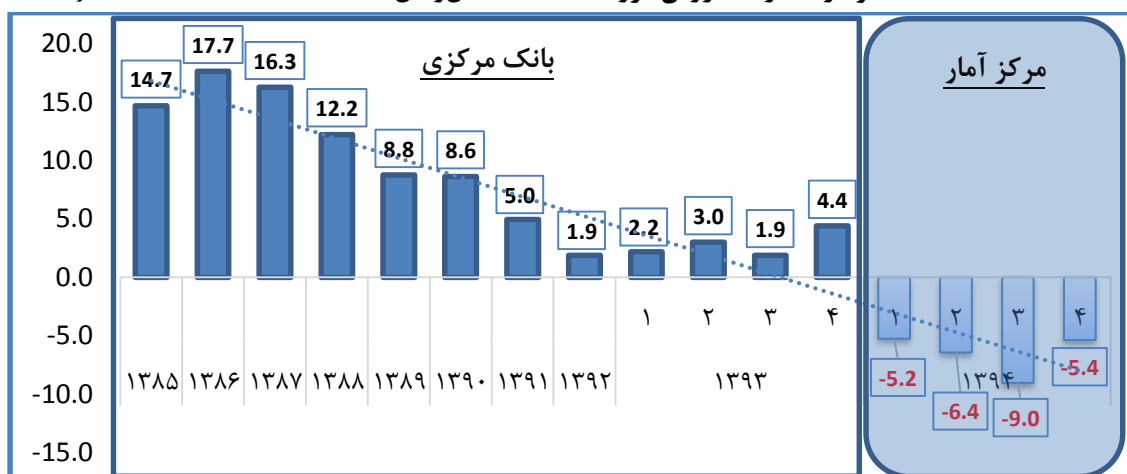
**ب)** رشد منفی تجارت خارجی کشور در سال ۱۳۹۴ (تجارت دلاری (بدون احتساب نفت) در سال ۱۳۹۳ برابر با ۱۰۴ میلیارد دلار و در سال ۱۳۹۴ برابر با ۸۴ میلیارد دلار بوده، لذا رشد تجارت دلاری در سال ۱۳۹۴ برابر با ۱۹/۲- درصد بوده است).

مرکز آمار ایران رشد خدمات عمده‌فروشی، خرده‌فروشی، هتل و رستوران را در سال ۱۳۹۴ برابر با ۰/۱ درصد اعلام کرده است.

## ۲-۵-۲. خدمات حمل‌ونقل

خدمات حمل‌ونقل یکی دیگر از بخش‌هایی است که حلقه وصل بین طرفین عرضه و تقاضای بازار کالا بوده و از اهمیت خاصی در اقتصاد برخوردار است. این بخش از زیربخش‌های مختلفی شامل انواع روش‌های حمل‌ونقل (ریلی، جاده‌ای، آبی، هوایی) و حمل‌ونقل لوله‌ای تشکیل شده است.

نمودار ۱۶. رشد ارزش‌افزوده خدمات حمل‌ونقل (درصد)



مأخذ: حساب‌های ملی بانک مرکزی.

طبق نمودار ۱۶، رشد ارزش‌افزوده خدمات حمل‌ونقل همواره (حتی در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲) مثبت بوده<sup>۱</sup> با این تفاوت که به‌طور کاملاً محسوس شتاب رشد این بخش در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲

۱. دلیل این رویداد مربوط به مثبت بودن نرخ رشد مقدار بار حمل شده در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ نسبت به دوره مشابه سال قبل در حمل‌ونقل جاده‌ای (مؤثرترین زیربخش حمل‌ونقل)، حمل‌ونقل ریلی و همچنین مثبت بودن نرخ رشد حمل‌ونقل نفت خام و فرآورده‌های نفتی است.

گرفته شده و رقم رشد این بخش از ۱۷/۷ درصد در سال ۱۳۸۶ به ۱/۹ درصد در سال ۱۳۹۲ و ۲/۹ درصد در سال ۱۳۹۳ رسیده است. در سال ۱۳۹۴ برخلاف سال‌های قبل شاهد هستیم که رشد بخش حمل‌ونقل منفی است. مرکز آمار ایران رشد بخش حمل‌ونقل در سال ۱۳۹۴ را برابر با ۶/۵- درصد اعلام کرده است. برآوردهای مرکز پژوهش‌ها حاکی از رشد ۳/۵- درصدی این بخش در سال ۱۳۹۴ می‌باشد.

### ۳-۵-۲. خدمات مؤسسات پولی و مالی

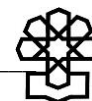
خدمات مؤسسات پولی و مالی (به‌ویژه خدمات بانک‌ها) به دلیل ارتباط تنگاتنگی که با تمامی بخش‌های اقتصادی داشته و برای تمامی بخش‌های اقتصادی خدمات ارائه می‌دهد، از اهمیت خاصی در اقتصاد برخوردار است. نمودار ۱۷ نشان‌دهنده رشد ارزش‌افزوده خدمات مؤسسات پولی و مالی است به طوری که رشد این بخش بعد از ارقام منفی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۲، در سال ۱۳۹۳ (بنا به اعلام بانک مرکزی) به عدد مثبت ۱۵/۷ درصد رسید. در سال ۱۳۹۴ که بانک مرکزی در قبال اعلام ارقام حساب‌های ملی (و رشد خدمات مؤسسات پولی و مالی) سکوت کرده، مرکز آمار ایران رشد خدمات واسطه‌گری‌های مالی را برابر با ۳/۹- درصد اعلام کرد. برآورد مرکز پژوهش‌ها با به‌کارگیری مجموع مانده تسهیلات و مانده سپرده‌ها به قیمت ثابت (رویکرد مورد استفاده توسط بانک مرکزی) حاکی از آن است که رشد این بخش در سال ۱۳۹۴ برابر با ۸/۰ درصد می‌باشد.

رشد منفی خدمات واسطه‌گری‌های مالی در سال ۱۳۹۴ (اعلام شده توسط مرکز آمار ایران) با شرایط خاص نظام بانکی (رقابت برای جذب سپرده‌ها، انبوه دارایی‌های رسمی، مطالبات غیرجاری بانک‌ها و بدهی‌های دولت به نظام بانکی) سازگاری دارد اما مقدار عددی رشد (۳/۹- درصد) با واقعیت‌های این بخش فاصله دارد. به نظر می‌رسد علاوه بر موضوع تأخیر در تغییر سال پایه توسط این نهاد (سال پایه حساب‌های ملی مرکز آمار همچنان سال ۱۳۷۶ است)، دلیل اصلی کم‌برآوردی میزان رشد منفی بخش واسطه‌گری‌های مالی توسط مرکز آمار ایران به نسبت بالای سهم بیمه‌ها و سایر واسطه‌گری‌های مالی در این بخش در مقایسه با همان نسبت در حساب‌های ملی بانک مرکزی باز می‌گردد.

در سوی دیگر، بر اساس نظام حساب‌های ملی (۱۹۹۳ و ۲۰۰۸) و همچنین هندبوک منتشره توسط کمیسیون اروپا، محاسبه ارزش‌افزوده فعالیت مؤسسات پولی باید در چارچوب روش غیرمستقیم محاسبه خدمات مؤسسات پولی (FISIM)<sup>۱</sup> انجام گیرد. در این چارچوب، ارزش‌افزوده فعالیت مؤسسات پولی از مابه‌التفاوت سود دریافتی بابت تسهیلات اعطایی و سود پرداختی به سپرده‌ها به دست می‌آید. محاسبه رشد ارزش‌افزوده خدمات مؤسسات پولی و مالی با اعمال این روش‌های استاندارد و سازگار با توصیه نهاد‌های بین‌المللی نشان می‌دهد که رشد بخش بانکی (که بالغ بر ۹۰ درصد ارزش‌افزوده خدمات مؤسسات پولی و مالی در حساب‌های ملی بانک مرکزی مربوط به زیربخش بانک است) در سال ۱۳۹۴

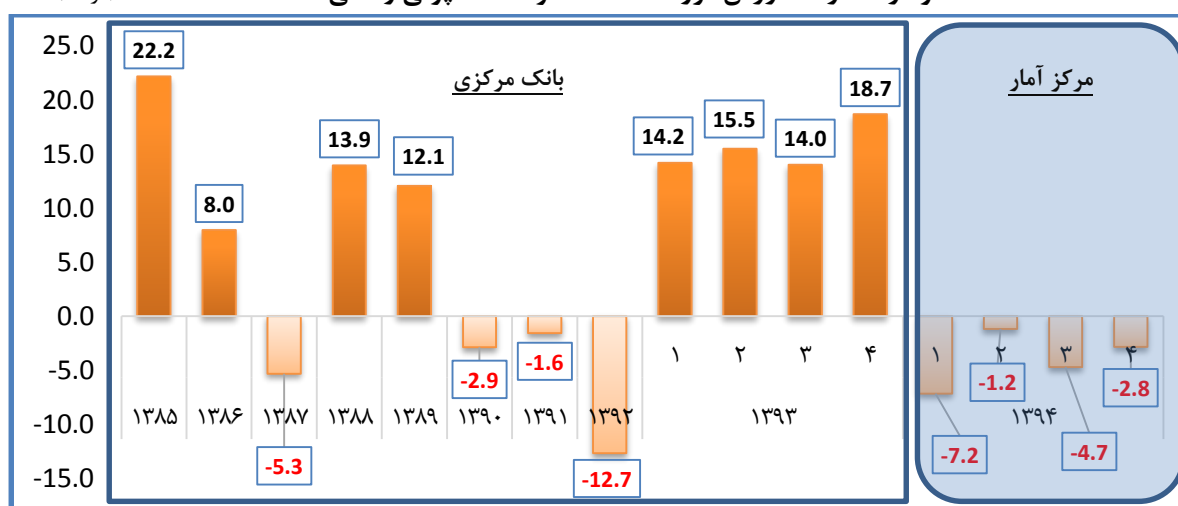
1. Financial Intermediation Services Indirectly Measured (FISIM)





برابر با ۵۳/۸- درصد و رشد خدمات مؤسسات پولی و مالی نیز در سال ۱۳۹۴ برابر با ۴۵/۳- درصد می‌باشد. قابل ذکر است که اولاً اختلاف در روش محاسبه ارزش افزوده زیربخش بانک یکی از مشکلات فعلی نظام آماری کشور بوده ثانیاً ارزش افزوده مربوط به فعالیت‌های غیربانکی نظام بانکی کشور نظیر فعالیت در حوزه ساختمان و سایر بخش‌های واقعی در محاسبه ارزش افزوده بخش‌های مرتبط مد نظر قرار می‌گیرد.

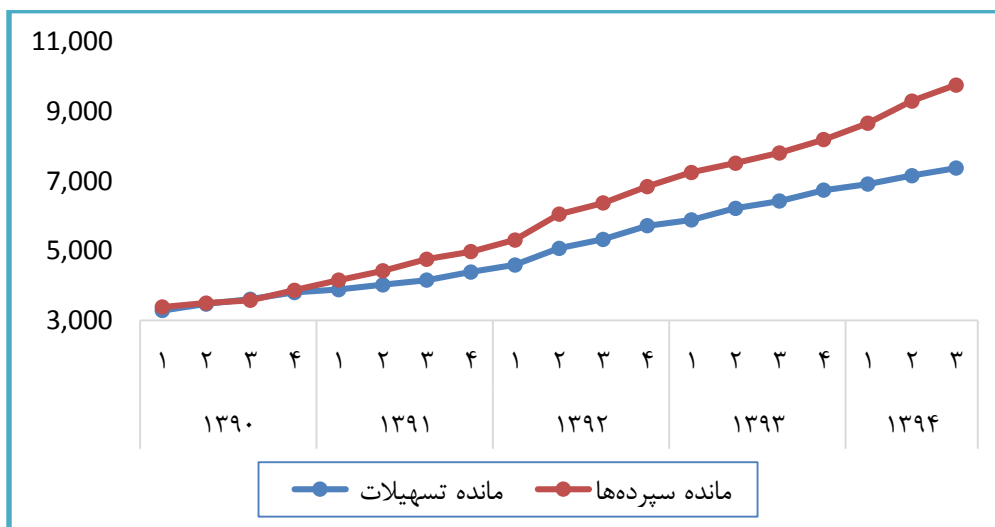
نمودار ۱۷. رشد ارزش افزوده خدمات مؤسسات پولی و مالی (درصد)



مأخذ: حساب‌های ملی بانک مرکزی.

نمودار ۱۸ نشان‌دهنده شرایط خاص نظام بانکی مبنی بر رقابت برای جذب سپرده‌هاست. همانطور که مشاهده می‌شود، در سال ۱۳۹۰ که هنوز اقتصاد ایران دچار رکود تورمی نشده بود، اختلاف محسوسی بین مانده سپرده‌ها و مانده تسهیلات وجود نداشت اما از سال ۱۳۹۱ به بعد شکاف بین مانده سپرده‌ها و مانده تسهیلات (پیشی گرفتن مانده سپرده‌ها از مانده تسهیلات در راستای رقابت بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی برای جذب سپرده‌ها) به وجود آمده و طی زمان عمیق‌تر نیز شده است به طوری که بیشترین میزان شکاف در سال ۱۳۹۴ به وقوع پیوسته است.

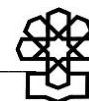
نمودار ۱۸. روند حرکتی فصلی مانده تسهیلات و مانده سپرده‌ها (هزار میلیارد ریال)



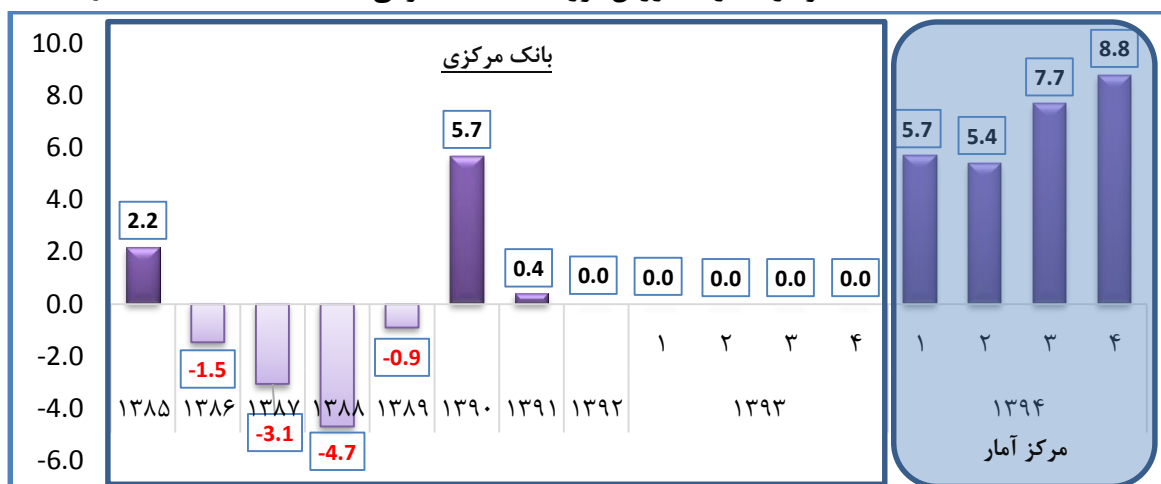
مأخذ: بانک مرکزی، آمارهای بانکی، آمار و گزارش کل مانده تسهیلات و سپرده‌های ریالی و ارزی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری.

#### ۴-۵-۲. خدمات عمومی

خدمات عمومی در واقع آئینه‌ای از حضور مستقیم دولت در اقتصاد است. خدمات عمومی مشتمل بر چند زیربخش (امور عمومی، آموزش، بهداشت و ...) است که ارزش افزوده هر کدام از آنها تابعی از هزینه‌های جاری دولت می‌باشد. نمودار ۱۸ نشان‌دهنده رشد ارزش افزوده خدمات عمومی می‌باشد که البته آمار سال ۱۳۹۳ در گزارش‌های بانک مرکزی برابر با صفر اعلام شده است. در سال ۱۳۹۴ بانک مرکزی اقدام به انتشار آمار رشد اقتصادی بخش‌های مختلف اقتصادی نکرده اما مرکز آمار ایران رشد خدمات عمومی در سال ۱۳۹۴ را برابر با ۶/۹ درصد اعلام کرده است. برآورد مرکز پژوهش‌ها از رشد خدمات عمومی در سال ۱۳۹۴ حاکی از رشد مثبت ۷/۹ درصدی است.



نمودار ۱۹. رشد ارزش افزوده خدمات عمومی (درصد)



مأخذ: حساب‌های ملی بانک مرکزی.

در مجموع با توجه به شواهد آماری موجود و وضعیت زیربخش‌های خدمات، برآورد مرکز پژوهش‌ها حاکی از رشد ۱۰ درصدی بخش خدمات در انتهای سال ۱۳۹۴ می‌باشد.

### ۳. رشد اقتصادی سال ۱۳۹۴

برآورد رشد اقتصادی کشور در سال ۱۳۹۴ به تفکیک بخش‌های مختلف در بخش قبلی گزارش تبیین شد. جدول ۸ نشان‌دهنده رشد ارزش افزوده بخش‌های مختلف و همچنین رشد اقتصادی در سال ۱۳۹۴ است. برآورد مرکز پژوهش‌ها برای سال ۱۳۹۴، حاکی از رشد ۴/۵ درصد برای بخش کشاورزی، رشد ۱/۳ درصد برای بخش نفت، رشد ۲/۷- درصد برای بخش صنعت، رشد ۱۴/۷- درصد برای بخش ساختمان و رشد ۱۰ درصد برای بخش خدمات می‌باشد. برآورد رشد اقتصادی نیز در سال ۱۳۹۴ در حدود ۰/۴- درصد است. نکته قابل ذکر اینکه، با اجرایی شدن برجام در دوم ماه انتهایی سال ۱۳۹۴، رشد اقتصادی فصل چهارم سال گذشته برخلاف سه فصل ابتدایی عددی مثبت می‌باشد.

صندوق بین‌المللی پول در آخرین گزارش منتشره که حاوی آمار ایران نیز است (آوریل سال ۲۰۱۶)، نرخ رشد اقتصادی ایران در سال ۱۳۹۴ را برابر با ۰/۰ درصد اعلام و پیش‌بینی کرده که رشد اقتصادی ایران در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ به ترتیب برابر با ۴/۰ و ۳/۷ درصد است. این در حالی است که گزارش اکتبر ۲۰۱۵ صندوق، رشد اقتصادی سال ۱۳۹۴ ایران را برابر با ۰/۸ و رشد اقتصادی سال ۱۳۹۵ را برابر با ۴/۴ درصد پیش‌بینی کرده بود.

## جدول ۸. رشد ارزش افزوده فعالیت‌های اقتصادی در سال ۱۳۹۴ (درصد)

شرح	۱۳۹۴	
بخش کشاورزی <sup>(۱)</sup>	۴/۵	
بخش نفت <sup>(۲)</sup>	۱/۳	
بخش صنعت <sup>(۲)</sup>	-۲/۷	
بخش ساختمان <sup>(۲)</sup>	-۱۴/۷	
بخش خدمات <sup>(۲)</sup>	با روش FISIM برای زیربخش بانک <sup>(۳)</sup>	-۱/۷
	با روش مجموع مانده تسهیلات و مانده سپرده‌ها برای زیربخش بانک <sup>(۳)</sup>	۱/۰
رشد اقتصادی	با روش FISIM برای زیربخش بانک <sup>(۳)</sup>	-۲/۰
	با روش مجموع مانده تسهیلات و مانده سپرده‌ها برای زیربخش بانک <sup>(۳)</sup>	-۰/۴

(۱) بر اساس برآورد وزارت جهاد کشاورزی از تولید انواع اقلام محصولات کشاورزی تا پایان سال ۱۳۹۴ و محاسبات تحقیق.

(۲) متن گزارش.

(۳) تفاوت در ارقام ناشی از به‌کارگیری دو روش FISIM (مابه‌التفاوت سود دریافتی بابت تسهیلات اعطایی و سود پرداختی به سپرده‌ها) و مجموع مانده تسهیلات و مانده سپرده‌ها بوده و همین اختلاف روش در محاسبه ارزش افزوده زیربخش بانک از مشکلات نظام آماری کشور می‌باشد.

## جمع‌بندی

سال ۱۳۹۴ که این گزارش سعی در پرداختن به وضعیت بخش واقعی اقتصاد در آن را دارد، در حالی که پایان رسید که اقتصاد ایران در کنار مشکلات مهم و ریشه‌دار اقتصادی، اجتماعی و سیاستی مؤثر بر عملکرد طرف عرضه اقتصاد، با سه معضل اصلی و فوری اقتصادی مواجه بوده است:

۱. کمبود تقاضای مؤثر،

۲. وضعیت بفرنج سیستم بانکی و نرخ‌های بالای سود،

۳. کاهش درآمدهای نفتی.

در نتیجه وجود معضلات فوق، عملکرد بخش واقعی در سال ۱۳۹۴ نشان می‌دهد که با وجود تجربه رشد مثبت اقتصادی در سال ۱۳۹۳، همچنان گرد رکود از پیکر نحیف اقتصاد ایران زدوده نشده است. مهمترین رویداد مثبت اقتصادی-سیاسی این دوره را نیز می‌توان حصول توافق برجام و زمینه‌سازی برای اجرای آن به‌شمار آورد. این توافق به‌طور بالقوه حاوی ظرفیت‌هایی برای کمک به رفع برخی از معضلات فوری اقتصادی کشور می‌باشد.

مرکز آمار ایران در گزارش منتشره از رشد اقتصادی سال ۱۳۹۴، رشد اقتصادی ایران را اعلام کرد به‌طوری که رشد مجموع ارزش افزوده رشته فعالیت‌های اقتصادی برابر با ۰/۱ درصد و رشد تولید ناخالص داخلی به قیمت بازار برابر با ۱/۰ درصد بوده است. در رابطه با این گزارش نکات و ابهامات زیر قابل ذکر است:

۱. در این گزارش ارزش افزوده بخش‌ها و اجزای تقاضای نهایی به قیمت‌های جاری و ثابت در سال ۱۳۹۳ ارائه نشده و عدد رشد ارائه شده توسط این نهاد برای سال ۱۳۹۴ اساساً مشخص نیست چگونه



محاسبه شده است. به خصوص آنکه ارقام ارزش افزوده و اجزای تقاضای نهایی به قیمت‌های جاری سال ۱۳۹۴ هم ارائه نشده است.

۲. در گزارش مذکور در چگونگی تبدیل شدن رشد ۰/۱ درصدی مجموع ارزش افزوده بخش‌های اقتصادی در سال ۱۳۹۴ (در همان گزارش) به رشد ۱/۰ درصدی محصول ناخالص داخلی در این دوره ابهام وجود دارد زیرا عدد مربوط به خالص مالیات بر واردات و نحوه محاسبه آن در گزارش مذکور ارائه نشده است.

۳. سال پایه محاسبات ملی مرکز آمار ایران همچنان ۱۳۷۶ است. تأخیر در تغییر سال پایه بر سهم بخش‌های مختلف و اجزای آنها در محاسبه ارزش افزوده و رشد اقتصادی مؤثر است. به نظر می‌رسد کم‌برآوردی رشد واسطه‌گری‌های مالی (که ۳/۹- درصد اعلام شده است) می‌تواند مرتبط با این موضوع و نحوه در نظر گرفتن نسبت سهم بانک‌ها، بیمه‌ها و سایر واسطه‌گری‌های مالی در کل بخش واسطه‌گری‌های مالی باشد.

در ادامه به ارائه جمع‌بندی گزارش از وضعیت بخش واقعی اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۴ به تفکیک طرف تقاضا و عرضه پرداخته می‌شود:

#### ● طرف تقاضا

##### الف) مصرف نهایی بخش خصوصی

رشد مصرف خصوصی و درآمد واقعی خانوارها به‌طور مستمر از سال ۱۳۸۶ روند کاهشی داشته و درآمد حقیقی خانوارهای شهری در سال ۱۳۹۳ از درآمد حقیقی آنها در سال ۱۳۸۱ کمتر و درآمد حقیقی خانوارهای روستایی در این سال پایین‌تر از درآمد آنها در سال ۱۳۸۰ است. سه عامل اساسی مانع رشد تقاضای خانوار در سال ۱۳۹۴ را می‌توان:

۱. وضعیت نامناسب بودجه خانوارها از سال ۱۳۸۶ به بعد،

۲. به تعویق انداختن تقاضای مصرفی بخش خصوصی به دلیل شکل‌گیری انتظارات مثبت در مورد دوران پساتحریم.

۳. نرخ سود سپرده حقیقی مثبت و بالای بانکی (جایگزینی پس‌انداز بجای مصرف) بیان کرد. مرکز آمار ایران رشد به قیمت ثابت مصرف نهایی بخش خصوصی در سال ۱۳۹۴ را برابر با ۲/۵ درصد اعلام کرده است.

##### ب) مصرف نهایی بخش دولتی (مخارج دولتی)

رشد مصرف نهایی دولتی به قیمت ثابت از سال ۱۳۸۶ به بعد ارقام پایین و بعضاً منفی را تجربه کرده است، اما در سال ۱۳۹۳ با توجه به شرایط خاص این سال، رشد مصرف نهایی دولت به قیمت ثابت بهبود نسبی یافته و به ۲/۷ درصد رسید. وضعیت در سال ۱۳۹۴ به‌ویژه بعد از اجرایی شدن برجام در ماه‌های بهمن و اسفند متفاوت بوده به‌طوری که شواهد آماری نشان می‌دهد، اعتبارات هزینه‌ای دولت در سال

۱۳۹۴ نسبت به سال ۱۳۹۳ معادل ۱۸/۷ درصد رشد داشته که با در نظر گرفتن رشد شاخص قیمت در این دوره به معنی رشد مثبت این متغیر به قیمت‌های ثابت خواهد بود. مرکز آمار ایران رشد به قیمت ثابت این متغیر در سال ۱۳۹۴ را مثبت ۷/۳ درصد اعلام کرده بود.

### ج) تشکیل سرمایه ثابت ناخالص (سرمایه‌گذاری)

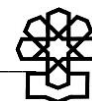
نرخ رشد سرمایه‌گذاری به قیمت ثابت از سال ۱۳۸۵ به بعد، به غیر از سال‌های ۱۳۸۶ و ۱۳۸۷ که رشدهای حدود ۱۱ درصد را تجربه کرد در بقیه سال‌ها همواره عددی مثبت یا منفی بوده است. رشد سرمایه‌گذاری به قیمت ثابت در سال ۱۳۹۳ به ۳/۵ درصد رسید، اما شواهد آماری برای سال ۱۳۹۴ حاکی از منفی شدن رشد این جزء تقاضای کل است. در اقتصاد ایران با توجه به شرایط ساختاری خاصی که دارد، سرمایه‌گذاری (دولتی و حتی خصوصی) عمدتاً تابعی از درآمدهای نفتی و تخصیص اعتبارات عمرانی است. عملکرد پرداخت‌های عمرانی دولت به قیمت جاری در سال ۱۳۹۴ نسبت به سال قبل معادل ۷/۵ درصد کاهش داشته که نشانه منفی بودن رشد سرمایه‌گذاری کشور به قیمت جاری (و به قیمت ثابت در صورت تعدیل با شاخص قیمت مناسب) در سال ۱۳۹۴ است. مرکز آمار ایران رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به قیمت ثابت را در سال ۱۳۹۴ برابر با ۱۵/۶- درصد اعلام کرده است.

### د) صادرات و واردات

شواهد آماری حاکی از منفی بودن رشد صادرات دلاری نفت (رشد اسمی) و رشد صادرات گمرکی (رشد اسمی) در سال ۱۳۹۴ می‌باشد، اما با توجه منفی بودن رشد شاخص قیمت صادرات کشور در سال ۱۳۹۴ و نزولی بودن روند شاخص قیمت نفت خام، وجود رشد مثبت برای صادرات حقیقی کشور در سال ۱۳۹۴ دور از انتظار نیست. محاسبات مرکز پژوهش‌ها نیز تأییدکننده مثبت بودن رشد حقیقی صادرات کالاها و خدمات کشور در سال ۱۳۹۴ می‌باشد. مرکز آمار ایران رشد صادرات حقیقی کشور را در سال ۱۳۹۴ برابر با ۱۸/۳ درصد اعلام کرده است. در کنار افت صادرات اسمی کشور در سال ۱۳۹۴، واردات اسمی کشور نیز در این سال با کاهش همراه بوده است به طوری که واردات کشور در سال ۱۳۹۴ با رقم ۴۱/۵ میلیارد دلار نسبت به واردات سال ۱۳۹۳ (۵۳/۶ میلیارد دلار) افت ۲۲/۵ درصدی را داشته است. افت واردات علاوه بر اینکه معلول کاهش تولید ملی و رکود بخش صنعت است، می‌تواند ناشی از انتظار تولیدکنندگان و واردکنندگان از بهبود اوضاع در سال ۱۳۹۵ (به‌عنوان مثال کاهش هزینه مبادله یا حتی کاهش نرخ ارز و...) باشد.

### ● طرف عرضه

طرف عرضه اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۴ با چالش‌های متعددی مواجه بود که ریشه در سال‌های قبل داشته و اهم آنها عبارتند از: مشکل تأمین مالی بنگاه‌های اقتصادی، انباشت بدهی‌ها در اقتصاد، بهره بردن از ظرفیت‌های اقتصاد جهانی، بخش غیررسمی بزرگ از جمله مؤسسات پولی و مالی غیرمجاز.



مرکز آمار ایران در گزارش رشد سال ۱۳۹۴، رشد بخش‌های کشاورزی، نفت، صنعت، ساختمان و خدمات را به ترتیب برابر با ۵/۴، ۳/۶، ۰/۳، ۱۶/۴- و ۰/۲ اعلام کرد. ارزیابی عملکرد طرف عرضه اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۴ نشان می‌دهد که:

### الف) بخش کشاورزی

ارزش افزوده بخش کشاورزی تابع عوامل متعددی از قبیل رشد میزان بارندگی، جریان‌های سطحی، خروجی سدها و ... می‌باشد. بخش کشاورزی طی سال‌های اخیر (سال‌های آبی ۱۳۹۲-۱۳۹۳ و ۱۳۹۳-۱۳۹۴) با مشکل میزان بارندگی مواجه بوده و به لحاظ منابع آبی در مضیقه بوده اما با اینحال رشد ارزش افزوده این بخش مثبت بوده است. مرکز آمار ایران در گزارش رشد سال ۱۳۹۴، رشد این بخش را ۵/۴ درصد اعلام کرد. آمارهای برآوردی وزارت جهاد کشاورزی حاکی از رشد ۴/۵ درصدی این بخش در سال ۱۳۹۴ می‌باشد.

### ب) بخش نفت

ارزش افزوده بخش نفت تابعی از صادرات نفت و میعانات گازی، خوراک پالایشگاه‌ها و فرآورده‌های نفتی است که مهمترین این اجزا، مقدار صادرات نفت خام می‌باشد. شواهد آماری حاکی از افزایش صادرات نفت سال ۱۳۹۴ نسبت به سال قبل (معادل ۴/۱ درصد) می‌باشد. بنابراین انتظار می‌رود که رشد ارزش افزوده بخش نفت در سال ۱۳۹۴ مثبت باشد. برآورد مرکز پژوهش‌ها حاکی از رشد ۱/۳ درصدی این بخش در سال ۱۳۹۴ است. مرکز آمار ایران رشد بخش نفت در سال ۱۳۹۴ را برابر با ۳/۶ درصد اعلام کرده است.

### ج) بخش صنعت

ارزش افزوده بخش صنعت علاوه بر اثرگذاری مستقیم بر ارزش افزوده کل اقتصاد، به‌طور غیرمستقیم از کانال بخش خدمات نیز بر ارزش افزوده اقتصاد اثرگذار است. این بخش در سال ۱۳۹۴ یکی از سخت‌ترین سال‌های خود را پشت سر گذاشت چراکه با چالش‌های متعددی از جمله مشکل تأمین مالی بنگاه‌های اقتصادی (نشست گرفته از وضعیت بفرنج سیستم بانکی و نرخ‌های بالای سود) و مشکل کمبود تقاضای مؤثر (نشست گرفته از تعویق مصرف بخش خصوصی به دوران پساتحریم؛ افت قیمت نفت و کاهش تقاضای دولت و افت صادرات) مواجه بود. برآورد مرکز پژوهش‌ها حاکی از رشد ۲/۷- درصدی بخش صنعت در سال ۱۳۹۴ می‌باشد. مرکز آمار ایران رشد این بخش را در سال ۱۳۹۴ برابر با ۰/۳- درصد اعلام کرده است.

### د) بخش ساختمان

بخش ساختمان (در هر دو قالب دولتی و خصوصی) به‌دلیل قرار گرفتن در انتهای زنجیره تولید و ارتباط تنگاتنگ با سایر فعالیت‌های اقتصادی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. مهمترین متغیر مؤثر بر ارزش افزوده بخش ساختمان (دولتی و حتی خصوصی) عبارت از اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای است. اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای (پرداخت‌های عمرانی دولت) برای سال ۱۳۹۴ حاکی از افت

این پرداخت‌ها نسبت به سال قبل معادل ۷/۵ درصد می‌باشد. در مورد ساختمان خصوصی انتظار می‌رود که ارزش افزوده این بخش در سال ۱۳۹۴ با کاهش همراه باشد چراکه شاخص‌های نمایانگر وضعیت این بخش شامل تعداد پروانه‌های ساختمانی صادر شده در مناطق شهری و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان در سال ۱۳۹۴ نسبت به دوره مشابه سال قبل به ترتیب حدود ۱۳/۴ و ۱۳/۹ درصد کاهش داشته‌اند. در مجموع انتظار می‌رود رشد ارزش افزوده بخش ساختمان در سال ۱۳۹۴ منفی باشد. آمار اعلامی مرکز آمار از رشد سال ۱۳۹۴ حاکی از رشد ۱۶/۴- درصدی بخش ساختمان در سال ۱۳۹۴ بوده و برآورد مرکز پژوهش‌ها نیز حاکی از رشد ۱۴/۷- درصدی این بخش در سال ۱۳۹۴ دارد.

#### هـ) بخش خدمات

ارزش افزوده بخش خدمات از اجزای مختلفی تشکیل شده است که بخش‌های «بازرگانی، رستوران و هتلداری»، «حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات»، «مؤسسات پولی و مالی» و «خدمات عمومی» حدود ۷۰ درصد از ارزش افزوده این بخش را تشکیل می‌دهند. خدمات بازرگانی به‌عنوان حلقه وصل بین عرضه و تقاضای بازار کالا، از یکسو کانالی برای صادرات یا عرضه داخلی ستانده بخش‌های مختلف به‌ویژه صنعت بوده و از سوی دیگر، کانالی برای تأمین کالاهای مورد نیاز فعالیت‌های اقتصادی و نهادهای مختلف است که به‌واسطه واردات یا تولید داخل تأمین می‌شوند. بنابراین ستانده خدمات بازرگانی هم از ستانده بخش‌هایی چون صنعت و هم از تجارت خارجی کشور متأثر می‌شود. با توجه به رشد منفی بخش صنعت در سال ۱۳۹۴ و همچنین رشد منفی حجم تجارت کشور در سال ۱۳۹۴، انتظار بر این است که رشد خدمات بازرگانی در سال ۱۳۹۴ منفی باشد. عدد اعلامی مرکز آمار برای رشد این بخش در سال ۱۳۹۴ برابر با ۰/۱ درصد بوده، اما برآورد مرکز پژوهش‌ها از رشد این بخش در سال ۱۳۹۴ برابر با ۱/۹- درصد می‌باشد.

خدمات حمل و نقل نیز یکی دیگر از حلقه وصل‌های بین طرفین عرضه و تقاضای بازار کالا است. مرکز آمار ایران رشد بخش حمل و نقل در سال ۱۳۹۴ را برابر با ۶/۵- درصد اعلام کرده است. برآوردهای مرکز پژوهش‌ها حاکی از رشد ۳/۵- درصدی رشد این بخش در سال ۱۳۹۴ می‌باشد. واسطه‌گری‌های مالی یکی دیگر از زیربخش‌های مهمی است که ارائه‌دهنده خدمات برای تمامی بخش‌های اقتصادی بوده و برآورد مرکز پژوهش‌ها با به‌کارگیری مجموع مانده تسهیلات و مانده سپرده‌ها به قیمت ثابت حاکی از رشد ۸/۰ درصدی این بخش در سال ۱۳۹۴ می‌باشد. مرکز آمار ایران رشد خدمات واسطه‌گری‌های مالی در سال ۱۳۹۴ را برابر با ۳/۹- درصد اعلام کرده که وقوع رشد منفی با شرایط خاص نظام بانکی سازگار بوده، اما مقدار عددی رشد با واقعیت‌های این بخش فاصله دارد که دلیل آن علاوه بر موضوع تأخیر در تغییر سال پایه توسط این نهاد (سال پایه ۱۳۷۶)، به نسبت بالای سهم بیمه‌ها و سایر واسطه‌گری‌های مالی در این بخش در مقایسه با همان نسبت در حساب‌های ملی





بانک مرکزی باز می‌گردد. با توجه به اینکه روش‌های استاندارد محاسبه ارزش‌افزوده فعالیت مؤسسات پولی حاکی از به‌کارگیری روش غیرمستقیم FISIM می‌باشد لذا محاسبه رشد ارزش‌افزوده خدمات مؤسسات پولی و مالی با اعمال این روش نشان می‌دهد که رشد بخش بانکی در سال ۱۳۹۴ برابر با ۵۳/۸- درصد و رشد خدمات مؤسسات پولی و مالی نیز در سال ۱۳۹۴ برابر با ۴۵/۳- درصد می‌باشد.

خدمات عمومی در واقع آینه‌ای از حضور مستقیم دولت در اقتصاد است. ارزش‌افزوده خدمات عمومی تابعی از هزینه‌های جاری دولت می‌باشد. عملکرد بودجه دولت حاکی از رشد ۱۸/۷ درصدی هزینه‌های جاری دولت در سال ۱۳۹۴ می‌باشد که با توجه به رشد شاخص‌های تعدیل‌کننده، رشد حقیقی هزینه‌های جاری در سال ۱۳۹۴ مثبت خواهد بود. مرکز آمار ایران رشد ارزش‌افزوده خدمات عمومی را در سال ۱۳۹۴ برابر با ۶/۹ درصد اعلام کرده است. برآورد مرکز پژوهش‌ها از رشد خدمات عمومی در سال ۱۳۹۴ برابر با ۷/۹ درصد می‌باشد.

با توجه به شواهد آماری موجود و وضعیت زیربخش‌های خدمات، برآورد مرکز پژوهش‌ها حاکی از رشد ۱/۰ درصدی بخش خدمات در انتهای سال ۱۳۹۴ می‌باشد. در مجموع، ارزیابی وضعیت رشد اقتصادی کشور در سال ۱۳۹۴ برمبنای عملکرد دوازده‌ماهه و به تفکیک بخشی نشان می‌دهد که رشد اقتصادی این سال منفی است. رشد بخش‌های کشاورزی، نفت، صنعت، ساختمان و خدمات (به‌کارگیری مجموع مانده تسهیلات و مانده سپرده‌ها برای محاسبه ارزش‌افزوده فعالیت بانک‌ها) در سال ۱۳۹۴ به ترتیب حدود ۴/۵، ۱/۳، ۲/۷، ۱۴/۷- و ۱/۰ بوده و رشد اقتصادی نیز (با به‌کارگیری مجموع مانده تسهیلات و مانده سپرده‌ها برای محاسبه ارزش‌افزوده فعالیت بانک‌ها) برابر با ۰/۴- درصد برآورد می‌شود. در صورت به‌کارگیری روش FISIM برای محاسبه ارزش‌افزوده فعالیت بانک‌ها، رشد اقتصادی سال ۱۳۹۴ برابر با ۲/۰- درصد برآورد می‌گردد.

## منابع و مأخذ

۱. آمار مقدماتی تجارت خارجی برای سال‌های مختلف، گمرک جمهوری اسلامی ایران.
۲. بررسی لایحه بودجه سال ۱۳۹۵ کل کشور ۴۵. چشم‌انداز اقتصاد کلان ایران، مرکز پژوهش‌های مجلس، شماره مسلسل ۱۴۷۳۶.
۳. تحلیل بخش واقعی اقتصاد ایران: عملکرد رشد اقتصادی ۱۳۹۳ و چشم‌انداز ۱۳۹۴، مرکز پژوهش‌های مجلس، شماره مسلسل ۱۴۵۰۶.
۴. تسهیلات پرداختی سیستم بانکی کشور برای دوره‌های مختلف، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
۵. حساب‌های ملی ایران به قیمت‌های جاری و قیمت‌های ثابت سال ۱۳۸۳ (۱۳۳۸-۱۳۹۱)، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
۶. خلاصه تحولات بخش واقعی اقتصادی ایران، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
۷. گزارش رشد اقتصادی سال ۱۳۹۴ ایران، مرکز آمار ایران.
۸. گزارش عملکرد تجارت خارجی کشور، سازمان توسعه تجارت.
۹. نتایج بررسی بودجه خانوار در مناطق شهری ایران، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
۱۰. نتایج بررسی فعالیت‌های ساختمانی بخش خصوصی در مناطق شهری، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
۱۱. وضعیت بودجه دولت، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
12. <http://www.irica.gov.ir/Portal/Home/>
13. <http://ivma.ir/mobile/service/3>
14. <http://www.donya-e-eqtasad.com/news/1042403/>



مرکز پژوهش‌ها  
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۴۹۹۷

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: تحلیل بخش حقیقی اقتصاد ایران ۳. عملکرد بخش‌ها و رشد اقتصادی سال ۱۳۹۴

نام دفتر: مطالعات اقتصادی (گروه اقتصاد کلان و مدل‌سازی)

تهیه و تدوین: موسی خوشکلام خسروشاهی

همکار: ابوالحسن والی‌زاده

ناظر علمی: سیدهادی موسوی‌نیک

منتقاضی: کمیسیون اقتصادی مجلس شورای اسلامی

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی:

- |                  |                  |
|------------------|------------------|
| ۱. بخش حقیقی     | ۲. رشد اقتصادی   |
| ۳. رکود          | ۴. صنعت          |
| ۵. خدمات         | ۶. نفت           |
| ۷. ساختمان       | ۸. کشاورزی       |
| ۹. مصرف خصوصی    | ۱۰. مصرف دولتی   |
| ۱۱. بودجه        | ۱۲. سرمایه‌گذاری |
| ۱۳. تشکیل سرمایه | ۱۴. صادرات       |
| ۱۵. واردات       | ۱۶. اقتصاد ایران |
| ۱۷. نظام بانکی   |                  |



تاریخ انتشار: ۱۳۹۵/۶/۱۷